

DAYISAL ERKEKLİK: TÜRKİYE’DE DAYILIK ROLÜ, YUMUŞAK GÜCÜN İNŞASI VE İCRASI

Büşra Nur TOPAL AKDOĞMUŞ¹

Öz

Bu çalışma, Türkiye toplumunda “dayılık” rolünü, erkeklik ile informel otoritenin kesişim noktasında ele almakta; aile içi ilişkilerde alternatif bir erkeklik otoritesi biçimi olarak nasıl işlediğini incelemektedir. Çalışmada dayılığın; koruma, denetleme, sahiplenme, sırdaşlık ve şefkat gibi anlam repertuvarları üzerinden nasıl şekillendiği araştırılmakta; özellikle yeğen, kız kardeş ve enişteyle kurulan ilişkiler bağlamında hem babacan hem de otoriter, yani bir yumuşak güç (soft power), olarak nasıl inşa edildiği ortaya konmaktadır. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada, 20 dayı, 10 yeğen ve 10 enişteyle yapılan derinlemesine görüşmeler, tematik analizle çözümlenmiştir. Bulgular, dayılığın sadece biyolojik bir akrabalık değil; aynı zamanda duygusal, ekonomik ve ahlaki sorumluluklarla örülü çok boyutlu bir erkeklik performansı olduğunu göstermekte ve bu performansta hane içerisindeki kadınların biçimlendirici etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. “Dayısal erkeklik” kavramını verileriyle temellendiren araştırma, dayılık rolünün Türkiye toplumunda nasıl inşa edildiğine ve nasıl bir erkeklik otoritesi doğurduğuna dair literatüre sahadan beslenen eleştirel ve özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dayısal Erkeklik, Dayılık, Informel Otorite, Aile İlişkileri, Türkiye.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Samsun Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı., busranur.topal@samsun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3155-9670

© Yazar(lar) (veya ilgili kurum(lar)) 2023. Atıf lisansı (CC BY-NC 4.0) çerçevesinde yeniden kullanılabilir. Ticari kullanımlara izin verilmez. Ayrıntılı bilgi için açık erişim politikasına bakınız. Sosyoloji Derneği tarafından yayımlanmıştır.

AVUNCULAR MASCULINITY: THE ROLE OF THE MATERNAL UNCLE AND SOFT POWER IN TURKEY

Abstract

This study examines the role of dayılık (the maternal unclehood role) in Turkish society at the intersection of masculinity and informal authority, exploring how it functions as an alternative form of masculine authority within family relations. It investigates how the role of the dayı (maternal uncle) is shaped through a repertoire of meanings such as protection, supervision, possessiveness, confidentiality, and affection. The study reveals how dayılık (maternal unclehood) is constructed as both nurturing and authoritative, a form of soft power, especially in the context of relationships with nieces/nephews, sisters, and brothers-in-law. Employing a qualitative research method, the study analyzes in-depth interviews conducted with 20 maternal uncles, 10 nieces/nephews, and 10 brothers-in-law using thematic analysis. The findings show that maternal unclehood is not merely a biological kinship tie, but a multidimensional performance of masculinity embedded in emotional, economic, and moral responsibilities. Moreover, the study highlights the shaping influence of women in the household in this masculine performance. Grounded in empirical data, the research conceptualizes “avuncular masculinity” and offers a critical and original contribution to the literature by examining how the role of dayılık is socially constructed in Turkey and what forms of masculine authority it generates.

Keywords: Avuncular Masculinity, Maternal Uncle, Informal Authority, Family Relations, Masculinity in Turkey.

GİRİŞ

Bu çalışma Türkiye toplumunda “dayılık” rolünü masaya yatırmakta ve bu rolün, hane içi ilişkiler, bakım pratikleri ve denetleyici mekanizmalarla alakalı hangi tür anlayış kalıplarını ürettiğini incelemektedir. Aile içi ilişkilerde dayılık, görünmez pratikler eşliğinde sessiz bir otorite olarak kendine yer bulmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, dayılık otoritesinin ilişkisel ve sosyal süreçlerle hangi tür güç ya da kırılganlıklar inşa ettiği araştırılmaktadır. Çalışmanın merkezinde şu soru yer almaktadır: Türkiye toplumunda dayılık, özgün bir erkeklik deneyimi olarak nasıl anlam kazanmakta; dayılığın toplumsal bir otorite biçimi olarak inşasında yeğen, kız kardeş ve enişteyle kurulan ilişkiler hangi dinamikler üzerinden etkili olmaktadır? Bu ana soruya ilaveten araştırma, şu alt soruları açıklamayı amaçlamaktadır: Dayı figürü, aile içi güç ilişkileri içerisinde nasıl bir konum edinmektedir? Erkekliğin meşrulaştırıcı söylemleri, dayılık pratiğinde nasıl görünür hâle gelmekte ve aile ilişkilerinde dayı, babanın otoritesine alternatif bir otorite olarak mı görülmektedir? Söz konusu ana ve alt sorular, Türkiye toplumunda dayılara atfedilen toplumsal rollere ilişkin uzun süreli gözlemler doğrultusunda belirlenmiştir.² Söz konusu gözlemlerin ampirik bir araştırma kapsamında derinlemesine incelenmesiyle, dayılığın informal otorite yapılarından beslenen bir erkeklik pozisyonu olarak kavranmasına katkı sunulması ve dayılık rolüne veri temelli bir çerçeve kazandırılması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın odağında dayılık rolünün inşasında belirleyici olan çeşitli anlam repertuvarları yer almaktadır: Denetleme, sahiplenme, koruma, namus, sırdaşlık ve şefkat. Sosyal temsilde yer eden bu kodların dayılık pratiğinde nasıl işlev kazandığı, katılımcı anlatılarında hangi bağlamlarda belirdiği ve bu anlatıların dayılık figürüne nasıl bir otorite atfettiği, bulgular bölümünde ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Araştırmancının problemi, dayıların yaşantı ve anlatılarına mercek tutan bir yaklaşımla ele alınmakta ve Türkiye’deki dayılık deneyimlerini yansıtabilecek şekilde masaya yatırılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, eleştirel erkeklik literatürüne sahadan beslenen özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Erkeklik çalışmalarında sıklıkla daha görünür cinsiyet rolleri merkeze alınmakta ve hâkim çalışmalar kamusal fenomenler üzerine eğilmektedir. Informel erkeklik biçimleri, ilk bakışta kolayca fark edilmeyecek şekilde gündelik etkileşimlere gömülü olduğundan bilimsel bir incelemenin konusu hâline gelme sıklığı azalmaktadır. “Oysa bilimin temel amacı keşiflerde bulunmaktır ve her keşif, az ya da çok, yerleşik düşünceleri sarsar” (Durkheim, 1982, s. 31). Bu doğrultuda literatürde göz ardı edilen erkekliklerden biri olan dayılık üzerine eğilmek önem kazanır. Akrabalık yapıları içerisinde köklenen “dayılık”, Türkiye’nin toplum yapısında koruyucu tahakküm ve yerel düzeydeki ahlaki yargı gücüyle karakterize edilen, kültüre özgü bir otoriteyi temsil eder. Tarihsel olarak anne kardeşine atfedilen bu toplumsal rol, yalnızca çekirdek aile yapısı içinde değil, geniş aile ve topluluk bağlamında da işleyen bir arabulucu, koruyucu ve kimi zaman yaptırım uygulayıcı farklı pozisyonlar içerir.

Dayılık, erkek egemenliğini yalnızca fiziksel güç ya da açıkça zor yoluyla değil; ahlaki üstünlük ve çatışma çözümündeki meşruiyet üzerinden pekiştiren ilişkisel bir toplumsal cinsiyet pratiği olarak okunabilir. Dolayısıyla Bourdieu’nün “eril siyasetin sembolik araçları” ifadesiyle keşişir: Dayılık rolü ‘korunmaya muhtaç’ kız kardeş üzerinden anlam kazandığı için kadınlar, sembolik ve sosyal sermayenin üretim ve yeniden üretiminin araçları konumuna indirgenmiştirler (Bourdieu, 1998). Dayı figürü, her ne kadar erkek olsa da anne tarafından olmasıyla şefkat beklentisini açığa çıkarır. Türk toplum yapısında şefkat, kadınsı bir duygudur.³ Duygular, karmaşık ilişkilerin yer bulduğu politik gündelik yaşama verilen

² İlgili gözlemlere Giriş bölümünde, Araştırmacı Günlüğü alt başlığı altında yer verilmektedir.

³ Duyguları bir kültürel kategori olarak ele alan ve temellendiren C. Lutz’dur (1986). Thomas Dixon (2003) ise *From Passions to Emotions: The Creation of a Secular Psychological Category* adlı kitabında insanların bilişsel dünyalarını açıklamanın pek çok olası yolundan birinin duygular olduğunu belirtir. Dixon (2003), duyguların belirli bir tarihten itibaren bilimsel terminolojiden çıkarıldığını ve kültürel olarak inşa edilmiş olduğunu ileri sürer. Sosyal temsilde dayılık rolünün şefkatli duygulanımla ilişkilendirilmesine rağmen diğer taraftan erkek olmasına rağmen duygusal bağ kurulabilecek bir aile üyesi olarak görülmesi; diğer erkeklerden farklı olarak kodlanmasına yol açmıştır. Bu durum dayılık rolünün, duyguları

reaksiyonları da içermesiyle temsillere dayalı, bireyleri sosyal dünyada bir şey yapmaya iten, sonsuz çeşitlilikteki kompleks kaynaklardır. “Türk toplumunda cinsler arası asimetri, hane, sınıf ve işgücü piyasalarının sınırlarını aşan pek çok kültürel pratikle üretilmekte, temsil edilmekte ve yeniden üretilmektedir” (Kandiyoti, 2019, s. 187). Sembolik mallar ile evlilik stratejileri arasındaki ilişki (Rubin, 1975), eril otoritenin maddi ve manevi kazanca dönüştürülmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu bağlamda, toplumsal bir beklenti olarak şefkat temelli otorite biçimleri ortaya çıkmıştır. Dayı figürü ise, kız kardeşinin evlilik sürecinde belirli durumlarda stratejik biçimde devreye giren, merhametli fakat kararlı bir koruyucu olarak konumlanır. Böylece geniş aile yapısı içerisinde dayı, baba veya kocanın resmî otoritesine rağmen, kazandığı toplumsal meşruiyetle resmî otoriteye informal biçimlerde eklenilen ve böylelikle yönlendirici etki gücü elde eden bir aktöre dönüşür.

Kamusal alandaki görünür ve kurumsallaşmış iktidar biçimlerinden farklı olarak, gündelik yaşamın daha mahrem, ilişkisel ve resmî olmayan katmanlarında şekillenen erkeklik formlarına dair literatürde dikkat çekici çalışmalar bulunmaktadır. Bu literatür, toplumsal cinsiyet normlarına yaslanarak kurulan ve görünmez sayılabilecek kurallar aracılığıyla yeniden üretime katılan erkeklik otoritesinin beslendiği sosyal, kültürel ve duygusal kaynakları anlamak açısından önem taşımaktadır. Özellikle informal otoriteye dayanan erkeklik pozisyonlarının, hangi tür dayanışma ağları üzerinden meşruiyet kazandığı ve bu ağların, her ne kadar ilk bakışta fark edilmese de, erkek egemenliğini nasıl yeniden ürettiği, bu çalışmaların odaklandıkları başlıca meselelerdendir. Bu çerçevede, erkeklerin resmî otoriteye dayanmaksızın, gündelik ilişkiler, meslekî süreçler ve grup üyelikleri üzerinden edindikleri etki ve güç alanlarını tanımlamak için kullanılan “informel otorite” (*informal authority*) kavramı, erkekliğin hem görünmez hem de süreklilik arz eden otoriter biçimlerini analiz etmeye imkân tanır. Kavram aynı zamanda, bu otorite biçimlerinin yerleşik erkeklik normlarıyla nasıl iç içe geçtiğini ve toplumsal konumları nasıl pekiştirdiğini ortaya koyar. Informel otoriteyle kesişen erkeklik biçimleriyle alakalı literatürde önemli çalışmalar vardır. Örneğin Rolla M. Bradley (2008), kaleme aldığı keşifsel anlatı çalışmasında kilise toplulukları üzerinden informal erkek liderlerin nasıl bir erkeklik anlayışı geliştirdiklerini ve bu anlayışın toplumsal rollere nasıl yansıdığını ortaya koyar. Elin Bjarnegård (2013) ise erkekliğin siyasal alanda kurumsallaşma biçimlerine ve siyasiler arasında nasıl yeniden üretildiğini açıklar ve bu sırada görünmeyen informal bağlardan bahseder. Daha yakın tarihli bir makale olarak Galea ve arkadaşları (2020) tarafından yürütülen araştırma, formel olmayan gündelik pratikler esnasında inşa edilen erkek egemenliğine dikkat çekmiş ve yine informal otoriteden beslenen erkeklik biçimlerine yönelik bir kavramsal çerçeve sunmuştur. Gündelik yaşamın farklı yönlerine odaklanan bütün bu araştırmalar, informal otorite içeren erkeklik biçimlerinin yerleşik algılara eklenildiğini ve bu sayede erkeklik rollerinin, toplumsal ilişkilerdeki yatay hareket yapılarını kullanarak, kolaylıkla fark edilmeyecek biçimde, egemen konumlar inşa ettiğini göstermeleri bakımından önemlidir.

Bu çalışmada ise akrabalık düzeni içerisinde yer alan ve spesifik toplumsal rollerden biri olan “dayılık” ile informal otoritenin kesişim durumları üzerinde durulmakta; dayılığın “baba” rolünün alternatifi olarak hangi durumlarda ve hangi gerekçelerle devreye girdiği incelenmektedir. Bu doğrultuda dayılık rolünün informal otorite kavramıyla ilişkisini belirginleştirmek gerekir. Geleneksel hiyerarşik yapılar içerisinde baba, aile içindeki birincil ve formel otorite figürü olarak konumlanırken, dayı figürü bu yapının dışında yer alır ve dolayısıyla mutlak bir güçten çok, potansiyel bir otorite kaynağı olarak işlev görür. Dayı, aile içerisinde resmî bir yetkiyle donatılmamış ve devlet tarafından kendisine çekirdek aile rolü tayin edilmemiş olsa da, sahip olduğu yaş, deneyim, akrabalık bağı ve özellikle anneden gelen duygusal meşruiyet yoluyla, yatay ilişkiler temelinde örgütlenen bir informal otoriteyle hareket eder. Bu otorite, yukarıdan aşağıya işleyen bir emir-komuta düzeni yerine, ikna, destek, yönlendirme ve kimi zaman da rızaya dayanmayan müdahale biçimlerinde kendini gösterir. Aile içerisinde formel otorite olarak babanın gücünün sorgulandığı ya da işlevsizleştiği durumlarda dayı figürü, hem içeriden tanınan hem de duygulanım bağı yoluyla kadınlar yararına meşru görülen bir

cinsiyetlendiren bir kültürel anlayış kalıbı içerisinde biçimlendiğini göstermektedir.

“alternatif erkeklik otoritesi” sunar. Dayının informal otorite alanlarından yararlanarak aile içerisinde elde ettiği yetki ve erkeklik pozisyonu, hegemonik ya da normatif erkeklik kalıplarına tam olarak uymadığı için dayılık için bu çalışmada “alternatif otorite” ifadesi tercih edilmektedir. Dayılık, bir yandan informal bir otorite biçimi olarak aile içi dengeyi yönlendirirken, diğer yandan formel baba otoritesine alternatif bir erkeklik pratiği olarak toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde konumlanır. Böylelikle dayı, karar süreçlerine doğrudan müdahil olmadan ancak yatay hareket alanlarından beslenerek aile üyeleri arasında dengeleyici ve yönlendirici bir rol üstlenir. Yani mutlak bir iktidar figürü olmaksızın, aile içerisinde potansiyel bir güç hâline gelir. Bu durum, informal otoritenin toplumsal ilişkilerde ve cinsiyet kalıpları üzerinde nasıl etkili olabileceğini, ataerkil yapının farklı biçimlerde nasıl yeniden üretildiğini gösteren bir örnek teşkil eder.

Türk toplum yapısında erkekliğin nasıl inşa edildiği, literatürün üzerine eğildiği meselelerdendir. Ancak erkeklik çalışmalarında ekseriyetle hegemonya üretici erkeklik rejimleri üzerinde durulmaktadır. Dayılık otoritesinin aile içi ilişkilerde ilk bakışta görünmezliği nedeniyle bu erkeklik kategorisi henüz doğrudan hegemonya üretici olarak tanımlanmamıştır. Bu nedenle doğrudan dayılık figürü üzerine yapılan akademik çalışmaların sınırlı olduğu söylenebilir. Daha çok akrabalık ve toplumsal cinsiyet bağlamlarına odaklanan erkeklik çalışmaları ise dayılığı merkeze almasalar dahi dayılık otoritesinin kavramsal çerçevesini oluşturma yönünde dolaylı katkı sunabilmektedirler (Özbay, 2013; Sancar, 2020; Bardakçı ve Oğlak, 2022). Bu çalışmalar, erkeklik normlarının yeniden üretimine ve toplumsal otoritenin icra edildiği sembolik konumlara dikkat çekmeleri açısından önemlidir. Türkiye toplumunda bu konum dikkate alındığında dayılık otoritesinin çerçevesinin, “koruma”, “denetleme”, “namus”, “şefkat” ve “sırdaşlık” gibi sosyal temsilde yer eden kategoriler ekseninde olduğu gözlemlenmektedir. Bu kategoriler, dayılık temsillerinin informal bir pratik olarak içselleştirildiğini ve toplumsal ilişkiler içerisinde işlevsel hâle gelerek sosyal temsillere dönüştüğünü göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları, erkekliğin tekil ve evrensel bir norm olmadığını; farklı tarihsel, kültürel ve sınıfsal bağlamlarda çeşitlilik gösterdiğini vurgular. Bu çeşitlilik içerisinde yer alan “*avuncular masculinity*” yani “dayısal erkeklik” kavramı, hegemonik erkekliğe alternatif ve farklı bir modeli gibi görünen, ancak belirli açılardan erkek iktidarını yeniden üreten bir erkeklik biçimini tanımlar. Bu bağlamda Sailaja Krishnamurti’nin (2014) çalışmasını muhakkak anmak gerekir. Krishnamurti (2014), modern siyasi kültürde dayı-amca figürünün babaya kıyasla daha yumuşak ve tehditkâr olmayan bir temsil olduğunu ileri sürer ve yaratıcı bir biçimde “dayı-amca” figürü ile “ulus” nosyonu arasında bağlantı kurar. Bu yönüyle dayı, devlet otoritesinin imajını yumuşatmak için milliyetçi söylemde seferber edilen bir aktördür. Krishnamurti (2014) bu duruma “dayısal-şefkatli milliyetçilik” (*avuncular nationalism*) adını verir. Bu ilham verici çalışmayı takip eden bu çalışmada ise, farklılaşan bir inceleme katmanıyla, gündelik yaşam pratiklerine ağırlık verilmekte ve dayılığın aile içi ilişkilerde bir yumuşak güç (*soft power*) olarak belirmesi üzerinde durulmaktadır. Çünkü Latince kökeniyle “dayı” figürünü çağrıştıran “*avuncular*” kavramı, yaşça büyük, koruyucu, bilge ve rehberlik eden bir erkeklik tarzını temsil eder. Bu tarz, baskıcı ya da saldırgan olmak yerine yumuşak, anlayışlı ve destekleyici tavırlarıyla öne çıkar. Ancak bu durum, sıcak ve babacan görünüme sahip olan erkeğin, aile üyeleriyle kurduğu ilişkilerde tahakküm kurma kapasitesinden arınmış olduğu ve erkekliğin yapısal ayrıcalıklarını terk ettiği anlamına gelmemektedir. Aksine, *avuncular* kavramı, bilgi, deneyim, yaş ya da kültürel sermaye üzerinden kurulan bir otoriteyi işaret eder. Bu figür, gençlere, özellikle de kadınlara doğru yolu gösteren rehber olarak konumlanır ve çoğu zaman karar verici pozisyonda yer alır. Bu tür bir erkeklik biçimi, erkek merkezli toplumsal düzenin daha yumuşak bir biçimde işleyen bir yüzüdür.⁴

⁴ Bu noktada araştırmanın bulguları arasında da görülebilecek olan dayılık ve duygusal emek yoluyla edinilmiş liderlik pozisyonu arasında ilişki kurmak anlamlı olacaktır. Erkekliğin şefkat ve duygulanımı zemin alan erkekliklere yönelik çalışmaların önemli bir boyutu “*paternal leadership*” kavramı üzerinde durur. İlgili kavramı konu edinen ve bu çalışmanın temel yaklaşımını destekleyen araştırmalardan biri, Hale Öner’in (2012) “*Servant Leadership And Paternalistic Leadership Styles in the Turkish Business Context: A Comparative Empirical Study*” başlıklı araştırma makalesidir. Öner (2012), ataerkil

Literatürde “avuncular” erkeklik, hegemonik erkekliğe doğrudan karşıt değil, onun yeniden üretimine katkı sunan daha yumuşak bir iktidar biçimi olarak değerlendirilir. Örneğin R. W. Connell’in (1995) ortaya koyduğu “hegemonik erkeklik” kavramı, erkekliğin yalnızca baskı ve otorite yoluyla değil; aynı zamanda toplumsal rıza ve ikna üzerinden de sürdürüldüğünü vurgular. Bu bağlamda “avuncular” erkeklik kavramı, Connell ve J. Messerschmidt’in (2005) “suç ortağı erkeklik” (*complicit masculinity*) kategorisiyle örtüşür. Suç ortaklığı içeren erkeklikler (*complicit masculinities*), çevrelerindeki bireyleri aktif olarak baskılamaya çalışmasalar dahi erkeklerin egemenliğini tasdikleyen toplumsal beklenti ve kurallardan yararlanan erkeklik biçimleridir. Burada ortaklık yaratan durum, dezavantajlı pozisyondaki aile üyesinin, eşitsizlik üreten durumları sorgulamaksızın erkek aile üyesinin beklentilerine ayak uydurmasıyla da pekişir.

“Avuncular” kavramına dair daha zengin bir anlayış sunmak adına Jeff Hearn’in (1987) yeniden üretim temelli ataerki kuramına da değinmek yararlı olacaktır. Hearn (1987), bir baskı olarak ortaya çıkan erkeklik otoritesinin (*the gender of oppression*) çeşitli biçimlerde, farklı emek güçlerine ve farklı aile içi rollere dayalı olarak sürdürüldüğünü ve böylelikle yeniden üretim ilişkilerini belirlediğini ileri sürer. Bu bağlamda *avuncular* özne, yani dayı, babalık gibi kurumsallaşmış bir otoriteye sahip olmamasına rağmen, aile içerisinde duygusal ve fiziksel emek alanlarına yatırım yaparak, yönlendirici ve koruyucu roller üstlenerek, ataerki düzenin informal bir taşıyıcısına dönüşür. Bu konum, erkekliğin doğrudan baskı yoluyla değil, destek, rehberlik ve duygusal meşruiyet üzerinden yeniden üretildiği ve bu hâliyle suç ortaklığı içeren erkeklik biçimlerine (*complicit masculinities*) işaret eder. Böylece dayılık, ataerkinin görünmez ama etkili aktörlerinden biri olarak, aile içindeki cinsiyetlenmiş iktidar ilişkilerini hem güçlendirir hem de olağanlaştırır.

“Avuncular” konumundaki erkeklerin toplumsal durumlarını değerlendirmede yararlanılabilecek olan bir diğer kavram, Joseph S. Nye’in (2005) “yumuşak güç” (*soft power*) kavramıdır. Erkek egemenliğinin inceltilmiş biçimlerde sürdürüldüğü durumları işaret eden yumuşak güç, yine Türk toplum yapısında dayılık rolünün bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Birey veya devlet olarak, yumuşak güç olan aktör (*soft power actor*), duygusal, anlayışlı ve bilge olmayı içermekle beraber aynı zamanda yönlendirici ve müdahale edici bir güç uygulamasını da barındırır. Türkiye bağlamındaki benzer çıkarım, Serpil Sancar’ın (2022) *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* adlı çalışmada yer alır. Erkek bedeninde cisimleşen devletin bireyler üzerindeki buyurganlığına değinen Sancar (2022), bu buyurganlığın babacan bir yapıda inşa edildikçe kadın öznelerde sınırlandırıcı bir etki oluşturduğunu ileri sürer. Bu çıkarım, dayılığın şefkatli ve babacan (*paternal*) olduğu kadar tahakküm edici bir iktidar ilişkisi kurması durumuyla örtüşür.

Türkiye toplumunda “dayı” figürüne atfedilen toplumsal rollere eğilen bu araştırma, uzun süreli gündelik yaşam deneyimlerinden, kültürel pratiklerden yararlanan bir gözlem zeminine sahiptir. Aile ilişkilerine ve toplumsal beklentilere dikkat kesilen bu uzun süreli gözlemler, dayılığın yumuşak güç olarak nasıl belirdiğine, bu yumuşak gücün kadınlık ve erkekliklerle ilgili ne tür anlayış kalıpları ürettiğine ve dayıların niçin ve hangi durumlarda babanın alternatifi olarak değerlendirildiklerine dair önemli ipuçları sunmuştur. Bu gözlemlerden hareketle yapılan nitel çözümleme, dayılık olgusunun özgül bir erkeklik modeli olarak, Türkçe’de “dayısal erkeklik” şeklinde, kavramsallaştırılabileceğini göstermektedir.

Saha temelli bu ampirik yaklaşım, informal otoriteye dayalı erkekliklerin toplumsal cinsiyetle ilişkisini veri temelli bir çerçevede anlamlandırmayı hedeflerken araştırmacının sürece aktif katılımını ve özdüşünsel konumunu da gerekli kılmaktadır. Nitel araştırmalarda araştırmacı günlüğü, yalnızca

kültürlerde sadakat, gurur ve takdir gibi duyguların, babacan liderlerin konumlarını güçlendirdiğini ve kitlesine hizmetkâr bir tutumla yaklaşan liderin, kendisine gönüllü olarak bağlanan ve otoritesini tasdikleyen kişi sayısını artırdığını ifade eder. Bu doğrultuda çalışmada dayı, yeğen ve eniştelere yöneltilen sorular belirlenirken takas ve harcama ilişkileri ile armağan üzerinde durulmuştur.

süreci kayıt altına alan bir araç değil; aynı zamanda araştırmacının gözlemleyici ve yorumlayıcı konumunu görünür kılan ve anlam inşasına katkı sunan analitik bir bileşen olarak önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda bu sürece dair kişisel gözlem ve çıkarımların, kavramsal çerçeveye nasıl etkileşime geçtiği, aşağıdaki bölümde sunulan araştırmacı günlüğü üzerinden aktarılmaktadır.

Araştırmacı Günlüğü

Aile ilişkilerini konu edinen ve Türk aile yapısına içkin sosyal temsilleri yansıtan bir yerel TV programına⁵ sahipsiz kalan üç kız kardeş konuk olmuştu. Kız kardeşler, kayıp annelerini aramak amacıyla orada olduklarını belirtiyorlar ve ilgisiz babaları yüzünden mağdur olduklarını dile getiriyorlardı. Bu sırada izleyiciler, “Bu kızların dayısı nerede?” diye sitem ediyorlardı. Aynı sitem üç kız kardeşin amcalarına yöneltilmiyordu. Gelen tepkiler üzerine kızların dayısı programa davet edildi; dayı, yeğenlerine sahip çıkmadığı için büyük bir mahcubiyet yaşıyordu. Program esnasında dayıların sorumlulukları üzerinde duruluyor ve özellikle ‘kız’ yeğenlerin sahipsiz bırakılmaması yönünde telkinlerde bulunuluyordu. Bir dayının amcadan farklı olarak daha fazla şefkat göstermesi gerektiği vurgulanıyordu. Yeğenler de tıpkı izleyiciler gibi dayılarına karşı beklenti içerisindeydiler. TV ekranından yansıyan bu sahne, Türk aile düzenine yerleşmiş olan sosyal kodları yansıtmaktaydı. Her ne kadar ilk bakışta fark edilmese de programda dayılara yönelik yüksek beklenti konusunda oradaki herkes hemfikirdi. Bu sahne, beni dayılığın babaya alternatif bir otorite alanı olarak inşa edildiğini düşünmeye sevk etti.

Bunun üzerine dayımla annemin ikindi üzeri çay saatlerini düşündüm. Dayım bir erkekti ama tıpkı kadın komşularımız gibi annemle dedikodu yapıyor, dertleşiyor; onu güldürüyor ve problemlerini dinliyordu. Bir şey yapması gerektiğini hissettiğinde anneme soruyor ve sorunu çözmek için gerekirse kendisinin devreye girebileceğini söylüyordu. Dayımın bizimle geçirdiği vakitler, amcamla kurduğumuz ilişkiden farklıydı. Anneme ve yeğenleri olan bizlere karşı inanılmaz şefkatliydi. TV programında izlediğim sahneden sonra arkadaşlarıma dayıları ile olan ilişkilerini sordum. Gelen cevaplar, gözlemlerimle örtüşen bir örüntü oluşturuyordu. Dayılar, evlenip kendi yuvalarını kursalar dahi özellikle ‘kız’ yeğenler için şefkat, sahiplenme, koruyuculuk gibi temsillerle değerlendiriliyordu. Dayı, babadan farklı olarak bütün müdahaleciliğine rağmen “baskıcı” bir otorite olarak değerlendirilmiyor; aksine otoriter olması için göreve teşvik edilen bir erkekti. Dahası farklı sosyal ekonomik düzeyde ve farklı demografik özellikler gösteren kişilerce benzer temalarla tanımlanıyor olması, dayılık rolüne dair içselleştirilmiş sosyal temsillerin var olduğunu gösteriyordu. Bu ön-gözlem süreci, dayılığın görünmez otoritesi üzerine daha fazla düşünmemi sağladı ve beni dayılığın nasıl bir erkeklik pratiği olduğunu çalışmaya yönlendirdi.

1. ALTERNATİF OTORİTE OLARAK DAYILIK

Dayılık figürünü Türkiye toplumunda erkeklik ve akrabalık ilişkileri bağlamında derinlemesine inceleyen bu çalışma, hem otoriter hem de bütün şefkatiyle iyimser olan erkeklik modelinin toplumsal olarak nasıl inşa edildiği ve nasıl içselleştirildiğiyle ilgilenmektedir. Çünkü dayı ile kurulan ilişki, yalnız psikik süreçlerle ilişkili değil, aynı zamanda toplumun yapılandırıcı tazyikinin gölgesi altındadır (Durkheim, 1982). Dayılık bu çalışmada iki açıdan alternatif otorite olarak değerlendirilmektedir. Birincisi şöyledir: Erkeklik kimlikleri, diğer akrabalarla kurdukları ilişkisel dinamiklerin gölgesinde şekillendiğinden dayılık rolü, kız kardeş, yeğen ve eniştenin öznel faillikleriyle birlikte anlam kazanır. Bu bağlamda dayı, hem kadın akrabalarıyla hem de çekirdek aileye sonradan dâhil olan erkeklerle (enişte) kurduğu ilişkiler aracılığıyla, ilk bakışta görünmez olan ancak arka planda denetleyici, müdahale edici ve yönlendirici bir otoriteye sahip olur. İkinci neden ise şöyledir: Dayılık, güç/egemenlik sistemlerini sürdüren bir hibrit erkeklik (*hybrid masculinity*) modelidir. Ve bu erkeklik biçimi, belirli açılardan cinsiyet eşitsizliğini azaltırken bir diğer açıdan eşitsizlik sistemini erkekler lehinde sürdürür.

⁵ Programın adı şöyledir: Müge Anlı ile Tatlı Sert. Bkz. 2 Ocak 2025 tarihli program.

Türkiye toplumunda dayılar, şefkat ve ilgi temalarıyla hegemonik erkeklik söyleminden uzak bir erkek grubunun varlığını düşündürür. Ancak diğer taraftan namus ve korumacılık temsilleriyle de dayılar, belirli durumlarda ikincil erkek konumundan birincil konuma geçebilmektedirler. Öyle ki dayı, gündelik yaşam pratiklerinde farkında olunmadan babanın sembolik işlevini yerine getiren bir kurtarıcı misyonu edinebilmektedir. Böylelikle dayılık rolü, cinsiyetler arasındaki “simgesel sınırları ve eşitsizlikleri pekiştirmektedir” (Bridges ve Pascoe, 2014, s. 249).

1.1. Cinsiyet İlişkileri ve Dayılık

R. W. Connell (1995),⁶ erkekliği biyolojik ya da doğal bir özellik değil, toplumsal olarak inşa edilen pratikler bütünü olarak tanımlar. Connell’in yaklaşımı, erkekliğin sabit ve evrensel bir öğe olmadığını ortaya koyarak onu kültür ürünü olarak düşünmenin yolunu açar. Böylelikle erkeklik, eleştirel bir sorgulamanın nesnesi hâline gelir. Connell’e göre erkeklik her ne kadar tarihsel, kültürel ve sınıfsal bağlamlarda farklılaşan bir kimlikler ve pratikler bütünü olsa da hegemonik erkeklik teorisi yalnızca erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu tahakküm eksenindedir. Connell’in teorisi, homojen bir erkeklik otoritesi sunar; oysa erkekler, “homojen ve içsel olarak tutarlı bir blok” oluşturmazlar (Demetriou, 2001, s. 341). Alıntılacağımız uzun pasajda Demetrakis Z. Demetriou şöyle der:

“Connell’e göre, Batı toplumsal cinsiyet düzeninde hem cinsiyetler arasındaki hem de cinsiyetlerin kendi içerisindeki iktidar ilişkileri, tek bir yapısal olgu etrafında şekillenmektedir: ‘Erkeklerin kadınlar üzerindeki küresel tahakkümü.’ Bu egemenlik, Connell’in “hegemonik erkeklik” adını verdiği bir toplumsal cinsiyet stratejisiyle sürdürülür. Hegemonik erkeklik, ataerkil düzenin meşruiyet sorununa verilen ve hâlen geçerli sayılan bir yanıtı temsil eder. Bu yanıt, erkeklerin üstün konumunu ve kadınların onlara tabi olmasını garanti eder ya da böyle olduğu varsayılır. Ancak erkekler tek tip bir grup değildir. Bazı erkeklik biçimleri, bu hegemonik yapı tarafından bastırılır. Bu farklı erkeklikler, kadınların erkeklere tabi kılınmasına dayalı genel sistemle çeşitli şekillerde ilişkilidir. Connell’e göre hegemonik erkeklik, sadece kadınlara karşı değil, aynı zamanda daha alt konumda görülen erkekliklere karşı da üstünlük kurar. Böylece, toplumsal cinsiyetler arası ilişkiler ile erkeklerin kendi içindeki ilişkiler birbirine bağlanır. Bu nedenle hegemonik erkeklik, hem “kadınlar üzerindeki egemenlik” hem de “tâbi erkeklikler üzerindeki egemenlik” anlamına gelir” (Demetriou, 2001, ss. 340-341).

Demetriou’nun ifadelerinde olduğu gibi dayılık da yalnızca kadınlar üzerinde tahakküm kuran keskin bir otorite değildir. Dayı, kız kardeşinin evliliği ve çocuk sahibi olmasıyla beraber ailenin bütününde sorumluluk sırtlanması beklenen bir aktör hâline gelir. Müdahale edici bir pozisyon elde eden dayı, dolaylı olarak kız kardeşinin eşine, yani eniştesine ve onun babalık tarzına yönelik de egemenlik kurucu bir tutum izler. Bu bağlamda dayılığın, evlilik stratejileri ekseninde hem kadınlar karşısında hem de erkekler karşısında gelişen bir erkeklik otoritesi olduğu söylenebilir. Dayılık, mahremiyet alanlarında ya da toplumsal mikro ilişkiler içerisinde şekillenen ve çoğu zaman normatif erkeklik kalıplarının dışında kalan ama yine de iktidar ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine dâhil olan bir erkeklik modelidir. Bu çerçevede dayılık, Connell’in geliştirdiği hegemonik erkeklik kuramı doğrultusunda doğrudan dikte edici veya tahakküm kurucu bir otorite olarak değerlendirilemese de, Demetriou’nun (2001)⁷ işaret ettiği üzere, yerel, kültürel ve ilişkisel bağlamlarda anlam kazanan bir melez erkeklik biçimi, dolaylı otorite olarak çerçevelendirilebilir. Çünkü kimlik oluşumu (*the genesis of the self*), sadece içsel ve psikik bir süreç değil; aynı zamanda toplumsallaşmanın (*socialization*) yapılandırıcı etkilerini barındıran ve toplumsal oyunlar eşliğinde gelişen bir süreçtir (Mead, 1967). Bireyler kendi cinsiyetlerini toplumsal etkileşimlerin gölgesi altında algılayarak hangi davranış

⁶ Connell’in (1995) geliştirdiği hegemonik erkeklik kuramı, dayılık rolünün erkek ve kadınların her ikisi üzerinde örgütlenmiş hiyerarşik yapısını anlamak açısından temel bir referans sunmaktadır.

⁷ Connell’in hegemonik erkeklik kuramının pratikteki şöhretine rağmen teorik değerine yönelik ilginin az olmasından hareketle Demetriou (2001), çeşitli erkeklik biçimlerinden gelen pratikleri birleştiren melez bir yapı olduğunu ve bu yapının ataerkilliğin yeniden üretimine hizmet ettiğini ileri sürer.

kalıplarının biyolojik cinsiyetlerine uygun ve yaraşır olduğuna dair çıkarımda bulunurlar. Bu doğrultuda bir erkek, dayılık rolünü kültür içerisinde ve normlara kabul geliştirerek taklit eder. Böylelikle toplumsal cinsiyet kalıplarının aile içi ilişkiler üzerinden aktarıldığı zincirin bir parçası hâline gelir.⁸

James Messerschmidt'in (2018) hegemonik erkeklik kavramına yönelik tarihsel ve teorik yeniden değerlendirmesi de dayılığın kültürel etkenlerle ve tarih boyunca tortulaşan evlilik normlarıyla biçimlendiğine dair teorik zemin oluşturur. Erkeklik, toplumsal ve tarihsel bağlamlara göre sürekli biçimlenen ve yeniden inşa edilen bir tahakküm biçimidir ve hegemonik erkeklik yalnızca erkekler arasında deneyimlenen bir tür iktidar hiyerarşisi üretmez; güncel toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini her an ve bütün özneler üzerinden üretir (Messerschmidt, 2018). Bu çalışmanın odağındaki dayılık pratiği, tam da böyle bir biçimde, etkileşim içerisinde olunan özneye göre yeniden biçimlenen bir erkeklik formu olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de dayılık, özellikle kız kardeş ve kız yeğenlere yönelik olarak namus, şefkat, koruma ve ilgi temaları üzerinden meşrulaşan bir otorite anlamına gelmektedir. Bu yönüyle, klasik anlamda ataerkil tahakkümden ziyade, kadınlar tarafından da desteklenen ve kadınlar eliyle yeniden üretilen bir erkeklik modeli olarak ortaya çıkar.⁹ Dayılığın bu biçimi, Messerschmidt'in (2018) hegemonik erkeklığe yönelik sunduğu kuramsal çerçeveye örtüşmekle kalmaz; aynı zamanda "melez erkeklik" (*hybrid masculinity*) örneği olarak, hegemonik erkeklığın daha yumuşatılmış, bakım ve ilgi pratikleriyle harmanlanmış biçimlerde nasıl sürdürülebileceğine ışık tutar. Keza Matthew C. Gutmann'a (1997) göre de erkeklik, yalnızca biyolojik olarak erkek doğmakla sınırlı bir kimlik değil; toplumsal ilişkiler içerisinde sürekli olarak müzakere edilen, temsil edilen ve performe edilen bir konumdur.

1.2. Dayılık ve Antropoloji

Dayılık yalnızca otoriter konumuyla değil, aynı zamanda özel alanlardaki duygulanımsal, ahlaki ve cinsel denetim pratikleriyle de şekillenen bir toplumsal roldür. Bu pratiklerin yapısal kökenlerinde, kadınların evlilik yoluyla takası ve mübadele ilişkileri gibi antropolojik etkenlerin olduğu söylenebilir.¹⁰ "Bugün erkeklik antropolojisini oluşturan şey, erkeklerin toplumsal cinsiyet tarafından şekillenen ve yanı sıra toplumsal cinsiyeti şekillendiren (cinsiyetlendiren) özneler olarak yeniden incelenmesidir" (Gutmann, 1997, s. 385). Toplumsal ilişkilerin yapısal öğelerle nasıl biçimlendiğine eğilen Claude Lévi-Strauss (1966), dayılığın kültür içerisinde önemli işlevleri olduğunu ileri sürmüştür. Yanı sıra "Dayının Dönüşü" (2014) başlıklı metninde bir örnek olaydan yararlanarak dayılık rolünün toplumsal yapıya gömülü bir fenomen olduğunu, arkaik toplumsal anlayışların modern toplumlarda da tarihin bir noktasında açığa çıkabileceğini belirtmiştir.¹¹ Bu yönüyle dayılık rolünün yalnızca "arkaik olarak addedilen toplumlarda anlam bulmadığını", dayılığın günümüzdeki icrasının "geçmiş dönem ve topluluklardaki toplumsal yaşam biçimleriyle neredeyse birebir benzerlik taşıdığını" dile getirir (Lévi-Strauss, 2014, s. 153).

⁸ Araştırmanın bulgular bölümünde "Dayılık Rolünün Anlamı ve Temsili" başlığı altında bu duruma örneklik teşkil eden bir söylemsel veriye yer verilmiştir. Anneanne, kız torunları olduğunda oğluna nasihatle bulunarak ona "sen artık dayı oldun" demiştir.

⁹ Bu ifade, bulgular bölümünde yer verilen katılımcı söylemlerine dayanarak ileri sürülmektedir.

¹⁰ Antropolojik literatür, erkeklik çalışmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Cornwall ve Lindisfarne'ın *Dislocating Masculinity* (1994) adlı çalışmaları ile daha yakın tarihli *Masculinities Under Neoliberalism* (Cornwall, Kariotis ve Lindisfarne, 2016) adlı metin, bu yaklaşımın öne çıkan örneklerini temsil eder. Benzer şekilde, bu çalışmada incelediğim dayılık olgusu da, yerel bağlamlara özgü erkeklik biçimlerinin, özellikle hane içindeki gündelik ilişkilerde nasıl kurulduğunu ve sürdürüldüğünü tartışmakta. Her ne kadar bu çalışma, feminist antropolojinin sunduğu eleştirel analiz araçlarını dikkate alsa da, açıklama biçimi bakımından bu yaklaşımdan kısmen ayrılmaktadır. Araştırmada, dayılık otoritesinin inşasında hem kadın hem de erkek öznelerin oynadığı roller incelenmekte; böylece erkeklik otoritesinin oluşumu, ilişkisel bir sosyolojik perspektiften yeniden yorumlanmaktadır.

¹¹ Lévi-Strauss'un dayılık rolünün dönüşüne yönelik çıkarımları şöyledir: "Kız kardeşinin [Diana kast ediliyor] yaşadığı mutsuzlukları eski kocasına ve kraliyet ailesinin bütününe teşmil eden Kont Spencer, öncelikle, kız kardeş ya da kız evlat üzerinde denetim, kıza kötü muamele edilirse veya o kendisine kötü muamele edildiğini düşünürse de müdahale hakkını koruyan, etnolog jargonuyla, 'kız veren taraf' konumunu üstlenir. Fakat bilhassa, kendisi ile kız kardeşinin oğulları, yani yeğenleri arasında, onları babalarına ve soylarına karşı koruma hakkını ve görevini kendisine veren özel bir bağ olduğunu belirtir" (Lévi-Strauss, 2014, s. 148).

Geleneksel toplum yapılarında dayılık, özellikle ata-soyulu (*patrilineal*) aile yapılarında belirgin bir erkeklik rolüdür. Birçok toplumda dayı, kız kardeşinin kurduğu evlilik bağında söz sahibidir ve bu yönüyle “denetleyici” konumundadır. Kız kardeşinin eşi (enişte) ile kurduğu ilişkide dayı (kayınço), gerektiğinde eniştesinin aile içerisindeki davranışlarına müdahale etme hakkını kendinde görür. Yani sıra aile içerisindeki kadınlar eniştesinden memnun değilse memnuniyetsizlik oluşturan konunun üzerine giderek problemleri çözme eğilimine sahiptir. Dayı, eniştesinin yönetim tarzına belirli etkenlerle müdahale eder. Bu etkenler arasında aile içerisindeki kadınların yönlendirmeleri de yer alır. Dayı, kız kardeşinin eşine otoritesini bazen kendi isteğiyle kimi durumlarda ise annesi ve kız kardeşinin istekleriyle gösterir. Yani sıra yeğenleri üzerinde eğitici, koruyucu bir statü elde ederek daha geniş toplumsal bağlamda aileyi birleştirici ve koruyucu bir fonksiyon üstlenir. Tüm bu çıkarımlarıyla Lévi-Strauss (2014), denetleme, şefkat verme, müdahale etme, kız kardeşin sorunlarında sorumluluk hissedip devreye girme ve yeğenlere yönelik harcamalarda bulunma temalarına açıkça işaret eder. Bu yönüyle dayılığın antropolojik açıdan değerlendirilmesi, bu araştırmanın temalarıyla örtüşür ve dayılık rolünün tarihsel olarak tortulaşmış bir imge olduğunu, toplumsal ilerlemeye rağmen birçok toplumda benzer temaların açığa çıkabildiğini gösterir.

Lévi-Strauss’ta (2014) dayı-yeğen ilişkisi, güç ve statünün paylaşımından ötürü aynı zamanda baba-çocuk ilişkisini de tanımlayıcıdır. Baba, otoriteyi temsil ederken anasoydan gelen dayı, “şefkatli otorite” olarak değer bulur:

“Dayıya karşı davranış ile babaya karşı davranış birbiriyle bağıntılıdır. Baba ile oğlu arasındaki ilişkinin samimi olduğu toplumlarda, dayı ile olan ilişki mesafelidir; aile otoritesinin asık suratlı uygulayıcısı olarak babanın belirlediği yerlerde ise dayı, şefkat ve serbestliği temsil eder” (Lévi-Strauss, 2014, s. 149).

Tarihsel süreç içerisinde kadınların mübadelesi etrafında birtakım normlar gelişmiştir. Bu süreçte dayılık rolü, evlilik stratejilerinde önem kazanmıştır. Dayının kadınlar etrafındaki hareket alanı ve otoritesinin uzandığı sınırları göstermesi, kadına evlilik yoluyla kurduğu aile içerisinde verilmesi beklenen değer ve hürmet üzerinde belirleyici bir etken olarak anlaşılmaktadır. Sembolik mallar ekonomisi, bir sembolik sermaye olarak şeref de biriktirilmesine yöneliktir ve bu ekonomi, çeşitli hammaddeleri (başta kadın olmak üzere formel olarak mübadele edilme ihtimali olan her nesneyi) armağana, yani tahakküm araçları olarak iletişimsel işaretlere, dönüştürür (Bourdieu, 1998). Bu noktada antropolog Gayle Rubin (1975), kadınların evlilik aracılığıyla değiş tokuş edilmesini konu edinen çalışmasında Claude Lévi-Strauss’un akrabalık sistemlerine değinmiştir. Rubin (1975), kadınların biyolojik olarak kadın doğmaları bile, ancak erkekler arasında bir değişim nesnesi hâline geldiklerinde toplumsal olarak “kadın” olduklarını belirtmiştir.¹² Dayının alternatif bir otorite olarak var olup gücünü kurmasında kadınların kendi bedenleri ve kimlikleri üzerinde kontrol sahibi olmalarını engelleyen bu toplumsal dinamik rol oynamaktadır.¹³

Akrabalık ilişkileri etrafında gelişen örfi kurallar, tüm kültürlerde benzerlik arz etmeyebilir. Ancak bu kurallar, uzun bir tarihsel dilim boyunca birçok toplumda evlilik ilişkilerinde önem taşır. İlkel topluluklardan modern toplumlara tevarüs eden arkaik ilkeler, en belirgin hâliyle “kız alıp verme” olayında, yani kadınların mübadelesinde karşımıza çıkar. Marcel Mauss (2001), kadınlar üzerinden gelişen takas ilişkilerini “potlaç kültürü” etrafında tanımlayarak armağanın mantığını temellendirir. Bu

¹² Bu durum, Türk toplum yapısında kız çocuğuna ve artık bekareti olmayan kızlara verilen adlandırmalardaki farklılık üzerinden açıkça gözlemlenebilmektedir. Türkiye’de evlenmemiş olanlara “kız” kelimesiyle hitap edilirken evlenmiş olanlara “kadın” adıyla hitap edilir.

¹³ Evlilik bağının henüz kurulum aşamasındayken erkek kardeşe misyon yüklenir ve dayıya denetleyici rolü tanımlama konusunda ilk basamağı düğün süreçleri oluşturur. Dayıya bahsedilen namus ve sorumluluk gibi yetkilere dair somut örneklerden biri, kırmızı kuşak bağlama adetidir. Gelin alma sırasında gelin baba evinden çıkarken kuşağın bağlanması görevi erkek kardeşe (dayı veya dayı adayına) verilir. Türkiye’de İç Anadolu’da erkek kardeşin olmadığı durumlarda bu görev doğrudan dayıya verilir.

doğrultuda kadın, topluluklar arasında barışçıl ilişkilerin kurulmasını sağlayan bir takas öznesi olarak değerlendirilir. Kadın mübadelesi etrafında gelişen ve kuşaklar arasında aktarılan toplumsal yükümlülükler, bireylerin aile içi konumlarını ve bulundukları pozisyonlarda nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair öğretileri oluşturur. Bu örfi kurallar, alışılmış eylem kalıpları olarak cisimleşir ve aile üyeleri, bu kuralları sorgusuzca uygular. Öyle ki bu kurallar, içselleştirilerek sonraki kuşaklara aktarılır. Kadın etrafında gelişen bu örtük yaptırımlar, toplumdaki iş dağılımının cinsiyet temelli gerçekleşmesine yol açar. Bu doğrultuda aileyi geçindirme, koruma, topluma uyumlu hâle getirme, aile bireylerine çekidüzen verme, onları bir arada tutma ve kadınları doğru yola sevk etme görevleri, cinsiyet temelli iş bölümünden dolayı, atasoylu toplumlarda erkeklere yüklenir.¹⁴

Ailenin erkeklerine yönelen beklentiler, erkekler arasında bir tür hiyerarşi oluşturur. Bu hiyerarşide baba, kadın ve çocukları için birincil sorumlu kişi iken babanın yoksunluğunda dayının veya amcanın devreye girdiği görülür. Dayı veya amcanın bu yönde ilgisi olmasa dahi toplumsal beklentiler doğrultusunda bu aktörler, babanın yokluğunda aile üyelerine bakım ve ilgi gösterme yönünde teşvik edilirler. Bu noktada amca ile dayı arasında belirgin bir fark söz konusudur. Amcalık ve dayılık, aynı geniş aile içinde konumlanmalarına rağmen, erkeklik pozisyonlarının kurulma biçimleri açısından farklı akslara yaslanır. Amcalık, ataerkil soy hattına bağlı olarak biçimlenen ve bu nedenle erkek hiyerarşisinin içerisinden gelen bir figür olarak, babayla benzer bir otorite modelini temsil eder. Bu model, daha çok soyun devamı, miras düzenlemeleri ve normatif düzenin sürdürülmesi gibi alanlarda etkili olur. Amcanın, babanın yerini alabilmesi için informel otorite alanlarına temas etmesi, emek ya da duygulanım gücüne yaslanması ya da kadınlar aracılığıyla meşruiyet kazanması gerekmez. Oysa dayılık, anneye bağlı (*matrilateral*) bir hattan geldiği için sahip olduğu otorite, formel değil, kadınlarla ve kadınların etrafındaki erkeklerle (örneğin enişte) ilişkisel düzeyde işler. Bu bağlamda amcalıktan farklı olarak dayılık otoritesi, duygusal bağlardan, destek ilişkilerinden ve bakım temelli rollerden beslenir. Böylece dayılık, hegemonik erkeklige alternatif olmasa da onun tamamlayıcı ve daha “yumuşak” (*soft patriarchy*) bir biçimi olarak öne çıkar.¹⁵ Türk toplum yapısında amcanın anne ile evlenme ihtimali tehdit oluşturmaktadır. Bu durumda dayı, babanın boşluğunu gidermek üzere devreye, amcaya nazaran daha kolay, girer. Çünkü dayı, enstest yasağıyla ilişkili olarak (Strauss, 1966) iyimserliğinden kuşku duyulmayan ve güven veren bir erkek olarak konumlanmıştır. Dayının yer yer ikincil konumdan birincil konuma geçişi, Türk toplum yapısındaki cinsiyet rejimlerini anlamak açısından önemlidir.

Dayılığın inşasında hegemonya üretici hangi informel ilişkiselliklerin rol oynadığı, anlaşılmaya değerdir. Ne var ki, dayılığın bir erkeklik modeli olarak Türkiye’de nasıl inşa edildiği, ampirik düzeyde yeterince araştırılmamıştır. Aile içi güç ilişkileri çoğunlukla babalık ya da ağabeylik gibi konumlar üzerinden ele alınmaktadır ve bu nedenle dayılığın toplumsal cinsiyetlendirme işlevi görünmez hâle gelmektedir. Oysa dayılar, yalnızca kan bağına dayalı bir akraba değil; toplumsal ve kültürel süreçlerle inşa edilen bir toplumsal cinsiyet rolünün taşıyıcısıdır.

¹⁴ Türk aile yapısında geçmişte miras hukuku şer’i kurallara dayanıyordu ve bu nedenle kadınlar, erkek kardeşlerinin miras payının yarısını alıyordu. Erkeklerin geçim sorumluluğunu üstlenmesi, bu eşitsizliği uzun süre meşrulaştırdı. Günümüzde şer’i hukuk yürürlükte olmasa da bazı ailelerde bu gelenek sürmekte; bu yüzden dayılar, miras paylaşımında “açgözlü” olarak temsil edilmektedir. Oysa dayıların bu tutumu, genellikle yaşlı ebeveynlere bakım yükümlülüğüyle gerekçelendirilmektedir. Bu durum Türk ailelerinde hâlen yaygın bir gerilim kaynağıdır.

¹⁵ İlgili bağlamı destekleyici ve derinlikli bir çalışma için W. Bradford Wilcox’un (2004) *Soft Patriarchs, New Men: How Christianity Shapes Fathers and Husbands* adlı metni incelenebilir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, dayıların toplumsal temsildeki yerini doğrudan kendi deneyim dünyalarına dayanarak ortaya koymayı amaçlayan bir nitel araştırmadır. Araştırma, dayıların kendi yorumlayıcı şemalarında dayılık rolünün nasıl yer ettiğini incelemekle birlikte yeğen ve enişterin tasnif sistemlerine yönelik soruşturmayı da içermektedir.¹⁶ Bu doğrultuda araştırma, sosyal temsilleri yansıtan dilsel göstergeler olarak söylemlere odaklanmaktadır. Veriler, bireylerin aile içi aktarımlarla içselleştirdikleri anlam kalıplarına odaklı bir biçimde Serge Moscovici’nin (2001) sosyal temsil kuramına dayalı olarak toplanmıştır. Sosyal temsil kuramına göre birey ya da gruplar; nesne, kavram ve olayları bütünüyle değil kısmi biçimde algılarlar; tutum ve davranışları da bu algılamaya bağlı olarak biçimlenir (Minibaş-Poussard ve Bastounis, 2008). Bu çalışmada söylem, akrabalık ilişkileri etrafında kurulan, sosyal-kültürel süreçlerce biçimlenen ve sosyal temsilleri açık eden göstergeler olarak ele alınmıştır. Aktörlerin gündelik etkileşimler sırasında çoğunlukla bilinçli biçimde düşünmedikleri örtük sosyal temsiller ancak karşılıklı konuşmaların dikkatli gözlemlenmesi yoluyla tespit edilebilir. Bu doğrultuda sosyal temsil şemaları, Riessman’ın (2008) anlatı analizine dair ortaya koyduğu dört stratejiden biri olan tematik analiz çerçevesinde yürütülmüştür. Tematik analiz, veri toplama sürecinde katılımcıların ‘ne’ söylediklerine odaklanan bir yöntemdir (Creswell, 2018). Sosyal temsilleri yansıtan katılımcı söylemleri bu doğrultuda, veriler, “koruma”, “şefkatli erkeklik”, “baba yarısı” ve “erkekler arası hiyerarşi” gibi temsiller dikkate alınarak analiz edilmiştir.

Veriler, Mart-Mayıs 2025 tarihleri arasında yüz yüze ve telefon aracılığıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerle toplanmıştır. Dayıların öznel deneyimlerine ve ilişkisel konumlarına odaklanan çalışmada, görüşme süreci öncesinde iki temel katılımcı grubu belirlenmiştir: Yeğen sahibi dayılar ve bu dayıların kız ve erkek yeğenleri. Görüşmeler sırasında dayı söylemlerinde belirginleşen “enişte” repertuarı doğrultusunda enişter de üçüncü bir grup olarak örnekleme dâhil edilmiştir. Böylece çalışma, üç farklı gruba yürütülen görüşmelerde elde edilen verilerin bütüncül analizini içermektedir.

Araştırma örneklemini, sosyal medya üzerinden gerçekleşen duyuruya dönüş yapan 36 dayı arasından rastgele örnekleme yoluyla ve 20 katılımcının alınmasıyla belirlenmiştir. Dayı örnekleminin oluşturulmasında amaca yönelik örnekleme tercih edilmiştir. Akabinde yine sosyal medya üzerinden gerçekleşen duyuruya dönüş yapan ve dayısı olan 17 kişi arasından 5 kız ve 5 erkek olmak üzere toplamda 10 yeğen katılımcı belirlenmiştir. Yeğenlerden oluşan bu ikinci örneklem grubunda ise kota örnekleme yöntemi tercih edilmiş; cinsiyet unsurunun eşit dağılımı dikkate alınmıştır. Üçüncü örneklem grubu olan enişter ise kartopu örnekleme metoduyla belirlenmiş ve 10 enişte ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Katılımcı yanıtlarında herhangi bir çekince olmaması adına dayı örneklem grubu ile enişte örneklem grubunun birbirlerini tanımamaları dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda araştırma örneklemini toplamda 40 kişiden oluşmaktadır. Bu üç örneklem grubundan yola çıkarak dayıların söylem repertuarlarına ağırlık verilmiştir. Yanı sıra katılımcıların yaş, eğitim, meslek ve gelir bilgileri alınmış ve verilerin demografik özelliklere göre bir farklılaşma gösterip göstermediği incelenmiştir. Dayı örneklemindeki katılımcıların eğitim ve mesleki geçmişleri farklılık gösterse de bu katılımcılar ağırlıklı olarak orta sınıf kökenlidir. Bu doğrultuda katılımcılar demografik açıdan şu özellikleri göstermektedirler:

¹⁶ Bu çalışmada, dayılık rolünün yorumlayıcı şemalardaki yerini incelemeye odaklanıldığından, doğrudan kız kardeşlerle görüşme yapılmamıştır. Araştırmanın temel amacı, dayılık kimliğinin erkek öznel deneyimleri üzerinden nasıl kurulduğunu anlamak ve açıklamak olduğu için veri toplama süreci bu ekseninde yapılandırılmıştır. Kız yeğenlerle yapılan görüşmeler ise bu rolün farklı kuşak ve cinsiyetlerden nasıl algılandığını karşılaştırmalı olarak değerlendirme imkânı sunmuştur. Kız kardeşlerle görüşme yapılmamış olması, araştırmanın kapsamını daraltmak amacıyla alınmış metodolojik bir tercihtir. Bu araştırmadan esinlenilerek yapılacak olan yeni araştırmalar, bu araştırmanın sınırlılığından hareketle kız kardeşler örneklemine eğilebilirler.

Örneklem Özellikleri (n=40)				
Grup	Meslek	n	Yaş Aralığı	Medeni Durum
Dayı	Serbest meslek	7	19–38	Değişken
Dayı	Yönetici	4	32–47	Değişken
Dayı	Öğretmen	3	27–34	Değişken
Dayı	İşsiz	4	31–33	Değişken
Dayı	Diğer profesyoneller	2	32, 38	Değişken
Yeğen	Meslek unsuru dikkate alınmadı	10	19–33	Hepsi bekar
Enişte (Kız Kardeşin Eşi)	Meslek unsuru dikkate alınmadı	10	35–50	Hepsi evli

Katılımcı söylemlerinde coğrafi dağılıma bağlı anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Dayı, yeğen ve enişte örneklemelerinde farklı coğrafi bölgelerden gelen katılımcıların anlatılarında benzer temalar ve ortak repertuvarlar olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, bulgular bölümünde coğrafi dağılıma ilişkin ayrı bir tartışmaya yer verilmemiştir. Dayı örneklemindeki katılımcıların coğrafi dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo: Katılımcıların Coğrafi Dağılımı (Bölgelere Göre)		
Coğrafi Bölge	Şehirler	Katılımcı Sayısı
Marmara	İstanbul (8), Balıkesir, Bursa	10
İç Anadolu	Ankara (3), Yozgat	4
Doğu Anadolu	Erzurum, Elazığ, Erzincan	3
Karadeniz	Rize, Samsun, Çorum	3
Ege	–	0
Akdeniz	–	0
Güneydoğu Anadolu	–	0
Toplam	–	20

Enişte örneklemini, kartopu yöntemiyle belirlenmiş olup enişte örneklemindeki bütün katılımcılar Samsun ilinde ikamet etmektedirler. Yeğen örneklemindeki katılımcıların coğrafi dağılımı ise şöyledir:

Tablo: Yeğen Katılımcıların Cinsiyete ve İkamet İline Göre Dağılımı			
Şehir	Kız Yeğen Sayısı	Erkek Yeğen Sayısı	Toplam
İstanbul	3	1	4
Ankara	1	3	4
Bursa	1	0	1
Trabzon	0	1	1
Toplam	5	5	10

Katılımcılara görüşmelerin isteğe bağlı olarak yüz yüze veya telefonla yapılacağı belirtilmiştir. Üç katılımcı grubuyla gerçekleştirilen görüşmeler yarı yapılandırılmış olup, sorular dayılık otoritesinin toplumsal kurulumuna dair stratejiler ve örtük dinamikleri açığa çıkarmaya yöneliktir. Ayrıca, sorular cinsiyet rolleriyle ilişkili çağrışımlar oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. “Söylemsel stratejilerde ikili kutuplaşmalar stratejik bir rol oynar; erkekçe olan ya da olmayan, güçlü-zayıf gibi dikotomiler boyunca işleyen söylemleri anlamak için erkekliğin ‘üretmişlik’ yönünü dikkate almak gerekir” (Sancar, 2020, ss. 18-19). Dolayısıyla sorular, konuşmacının kendi kimliğini, cinsiyetinin toplumsal durumunu ve akrabalarının kendisi üzerindeki izlenimini açığa çıkarma amacıyla açık uçlu olarak düzenlenmiştir.

Araştırmaya katılım isteğinde bulunan kişilere, e-posta üzerinden araştırmanın hedef yönelimi hakkında açıklayıcı bilgi verilmiştir. Bu doğrultuda dayılara toplamda 15 soru; yeğenlere toplamda 5 soru; eniştelere ise toplamda 3 soru yöneltileceği belirtilmiştir. Görüşmeler yarı yapılandırılmış olacağı için katılımcılara, görüşme sırasında verecekleri yanıtlara göre ek sorular da yöneltilebileceği açıkça beyan edilmiştir. Dayı örneklemiyle yapılan görüşmelerin ortalama 30 dakika süreceği, diğer iki örneklem grubuna ise görüşmelerin ortalama 15 dakika süreceği beyan edilmiştir. Bu beyan üzerine dayı örneklemiyle yürütülen görüşmelerin ortalaması 26 dakika; yeğen örneklemiyle yürütülen görüşmelerin ortalaması 17 dakika, enişte örneklemiyle yürütülen görüşmelerin ortalaması ise 9 dakikadır. Görüşmeler, ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve yalnızca araştırmacının göreceği şekilde bilgisayar ortamında depolanmıştır. Katılımcılara, yanıtların uzunluk ve kısalık durumuna göre görüşme süresinin esnek olabileceği belirtilmiştir.

Katılımcılara, verilerin gizliliği konusunda ön bilgilendirme yapılmış ve taraflarına onam formu gönderilmiştir. Etik ilkeler gereği kimlik bilgilerinin kesinlikle gizli tutulacağı bildirilmiştir. Yanı sıra katılımcılara görüşme soruları önceden gönderilmiş ve soruları incelemeleri rica edilmiştir. Sorular arasında kendilerini rahatsız edecek herhangi bir konunun olup olmadığı sorulmuştur. Bu sayede görüşme esnasında onaylamayacakları herhangi bir soruyla karşılaşmalarının önüne geçilmiştir.

Çalışmada etik onay, Samsun Üniversitesi Etik İnceleme Kurulu tarafından alınmıştır. (Referans No: 2025-132). Katılımcı kimlikleri, dayı örneklemi için D; yeğen örneklemi için Y; enişte örneklemi için E kodu verilerek korunmuştur.

3. BULGULAR

Bu araştırma, Türkiye’de dayılık figürünün erkeklik pratikleriyle nasıl kesiştiğini ve bu figürün toplumsal bir otoriteye dönüşümünde aile içi ilişkilerin -özellikle yeğen, kız kardeş ve enişteyle kurulan bağların- nasıl bir iktidar zemini ürettiğine yönelik bulgular ortaya koymaktadır. Çalışmanın temel bulgusu, dayılığın, yalnızca bir akrabalık rolü değil; ahlaki ve duygusal denetim yoluyla erkek egemenliğini yeniden üreten bir toplumsal konum olarak belirlediği yönündedir. Bulgular, dayılığın, duygusal yakınlık üzerinden hegemonik erkekliğe alternatif bir erkeklik formunu inşa ettiğini göstermekte ve sosyal temsiller üzerinde taşınan, formel baba otoritesine alternatif bir erkeklik otoritesinin varlığını işaret etmektedir. Bulgular, dayılık rolünün bakım ve gözetimle birlikte denetimi, korumayla birlikte disiplin uygulamasını içerdiğini ortaya koymaktadır. Türk toplumunda dayılık rolünün, ataerkil iktidarın gündelik yaşamda sahnelendiği performatif bir alan olarak benimsendiği anlaşılmaktadır. Ancak bu sahnelemenin, anne ve baba kadar sert bir disiplin içermediği tespit edilmiştir. Bir erkeklik otoritesi olarak dayı, genellikle sevecen, sıcak ve ulaşılabilirdir.¹⁷ Bu yönüyle bu bulgular, Krishnamurti’nin (2014) yaklaşımıyla örtüşmektedir: Türkiye’de de baba ve anne figürleri ataerkil otoriteyi pekiştirirken dayı figürleri, ataerkil otoriteye informel biçimde eklenen ama aynı zamanda bu otoritenin boşluğunda alternatif bir otorite türü meydana getiren farklı bir işleve sahiptir. Bulgular, iki farklı erkek otoritesini temsil eden baba ve dayı figürlerinin, ayrıca ortak bir işlevde

¹⁷ Yanı sıra Türkiye’de koruyucu ve ahlaki davranan, kötülerin cezalandırılması adına hizmet eden ve devletle yakın ilişkiler kuran iyi mafya figürlerine de “dayı” lakabı takılır.

kesiştiklerini ortaya koymaktadır: Bu iki erkeklik rolünden biri yerine getirilmediğinde veya eksik bir erkeklik rolü söz konusuysa, bu iki otorite birbirlerinin yerini almaktadır. Kadınların denetimi, ahlakı, namusu ve ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında her iki otoriteye sorumluluk atfedilmektedir.

Araştırma bulguları başlıca temalar etrafında tartışılmıştır. Bu temalar şöyledir: Dayılığın anlamı ve temsili, dayı-yeğen ilişkilerinin niteliği, kız kardeş ve enişteyle kurulan bağların dayılık rolünü nasıl şekillendirdiği, şefkat ve duygulanımın bu roldeki yeri, ekonomik sorumlulukların toplumsal cinsiyetle ilişkisi ve aile içi beklentilerin erkeklik biçimlerini nasıl biçimlendirdiği. Araştırmada bu temalar, “namus, “koruma”, “şefkatli erkeklik” “baba yarısı olmak”, “erkekler arası hiyerarşi” gibi sosyal temsillere gönderme yapılarak ele alınmıştır. Bulgular, araştırmaya katılan dayılar, kız ve erkek yeğenler ve enişte olmak üzere üç ayrı örneklem kategorisini yansıtmaktadır.

3.1. Dayılık Rolünün Anlamı ve Temsili: “Dayılık, yüksek bir mertebedir.”

Dayı örneklemindeki katılımcıların büyük çoğunluğu, dayılığı yalnızca bir akrabalık pozisyonu olarak değil, erkekliğin sosyal boyutuyla ilişkili bir makam ve rütbe olarak tarif etmişlerdir. Bu bağlamda dayılık, gerek dayılarca gerekse ailenin diğer üyelerince “ailedeki güvenilir erkek”, “gölge baba”, “baba yarısı” ya da “akıl veren adam” figürüyle özdeşleşmektedir. “Dayı olmak sizin için hangi anlamı ifade eder?” sorusuna verilen katılımcı yanıtlarında öne çıkan söylem repertuvarları, dayının aileyi bir arada tutan, iyimser bir erkek olduğu yönünde ortaklaşmaktadır. Dayı, aile içerisinde otoritesini kadınların ihtiyaçları yararına kullanan ama aynı zamanda kadınların dezavantajlı olması durumunda ağırlığını göstermesi beklenen bir erkektir.

Dayı örneklemindeki katılımcılar, dayı olmayı ‘büyümüş, yetişkin ve olgun bir erkek’ olmakla ilişkilendirmişlerdir. Katılımcı söylemlerine ‘rol model olma’ gibi ifadelerin yansıdığı görülmüş ve dayılık konumunun ‘özel bir akraba’ olarak değerlendirildiği anlaşılmıştır. Katılımcıların, dayılık rolüne özgü anlamlar atfederken bu konumu aile içi diğer rollerden belirgin biçimde ayırttıkları ve özellikle amcalık ile karşılaştırma yoluna gittikleri tespit edilmiştir. Bulgular, dayılığın amcalık rolüyle kıyaslandığında çok daha ‘ayrıcıklı’ ve ‘anlam yüklü’ bir görev olarak kodlandığını ortaya koymaktadır. Bu durumu yansıtan örnek katılımcı söylemleri şöyledir:

D1 (33, Serbest meslek): Dayı, babanın ve annenin yapamayacağı işleri yapan ve yeğenlerine sahip çıkan biridir.

D2 (34, İdareci): Yıllarca amcaydım. Amcalıktan sonra dayı olmak farklı ve özel oldu. Dayı kelimesinin ayrı bir ağırlığı var ailede bence. Kesinlikle amcalığa benzemiyor. Çok daha anlamlı bir görev.

D4 (28, Öğretmen): Dayılık benim için büyümüş olmak anlamına geliyor. Dayı olunca artık büyüdüğümü hissetmiştim. Ama zamanla yaşımın fazla büyük olmadığını fark ettim. Ama yine de yeğen sayısı arttıkça kendimi çok büyük birisi gibi hissediyorum. Amcalık biraz daha farklı. Orada kardeşinin ya da abinin otoritesi var. Onlara bir şey diyemiyorsun. Ama dayılıкта bütün sorumluluk senin elinde.

D5 (38, Akademisyen): Dayılık anne tarafından bir erkek olduğu için benim açımdan çok kıymetli bir akraba. Kız olsun erkek olsun her çocuğun hem anne hem baba tarafında rol model alacağı kişiler vardır. Dayı ise yeğenlerin kendilerine rol model alacağı, iyi huylu ve karakter sahibi bir adamdır. Bir dayı yeğenlerine, özellikle kız yeğenlerine karşı kesinlikle hata yapmaz.

Yukarıdaki söylem örnekleri, giriş bölümünde değindiğimiz dayı ile amca arasındaki farkı tasdiklemektedir. Dayı örneklemindeki bazı katılımcılar dayılığı manevi ve toplumsal değerlerle ilişkilendirmişlerdir. Bu katılımcılar, dayılığı bir akrabalık türü olarak değerlendirmek yerine toplumsal

değerini öne çıkarmışlardır. Bu yönüyle katılımcılar, toplumsal açıdan önemli olan bir vazifeyi yerine getirdiklerini ve daha geniş bir kümedeki insanların beklentilerini karşıladıklarını dile getirerek dayılığa özel anlamlar yüklemişlerdir:

D6 (36, Serbest meslek): Dayılık basit bir akraba olma durumu değildir. Paylaştığımız ortak değerler neticesinde bu coğrafyanın bize yüklediği bir sorumluluktur. Toplum içerisinde bu mertebeye yüklenen anlam derindir ve dayılar gözeten, saran-sarmalayan, bir arada tutan, kollayan ve Batı’nın ‘Godfather’ dediği kişiliğe yakın biridir.

D7 (29, Öğretmen): Amca nasıl baba yarısı, teyze anne yarısı ise dayılık özel olarak yeğenin ait olduğu ailenin yarısı olarak bende anlam bulmaktadır. Öyle ki, Türk-İslam yönetim Kültüründe Kuzey Afrika’ya atanan devlet yöneticilerine ‘dayı’ denmesi tam olarak benim anlamlandırdığım bir seviyeye ulaşabildiğimi göstermektedir.

D3 (35, Serbest meslek): Dayı olmak benim için manevi açıdan çok önemli. Bence dayılık, erkeği olgunlaştıran ve ona insanlar arasında bazı haklar veren yüksek bir mertebe.

Yukarıdaki söylemler, Türk aile yapılarının tarihsel değişimine yönelik yürütülen çalışmaları doğrular niteliktedir. Bu noktada Boratav ve arkadaşları (2018), “Türk hane yapılarının ve aile değerlerinin belirgin değişimine rağmen, geniş aileyle bağların ve ataerkil değerlerin birçoğunun hâlâ norm hâlinde varlığını sürdürdüğünü” ileri sürer. Katılımcılar, farklı sosyo-ekonomik seviye ve farklı okuryazarlık düzeylerine sahip olmalarına karşın dayılık rolünden beklenenleri yerine getirme yönünde özel bir çabaya sahiptirler. Bu çaba, aile bağlarının erkeklik temsilleriyle kuruluyor olmasının bir tezahürüdür.

“Şefkatli bir otorite...”

Dayı örneklemindeki katılımcılara şöyle bir soru yöneltilmiştir: Dayılık, aileniz için ne anlam ifade eder? Bu soru etrafında dayılığın geniş aile içerisinde nasıl bir anlam kazandığını değerlendirmeleri beklenmiştir. Bu noktada aile içerisindeki izlenimlerini değerlendiren katılımcılar, dayılığı “şefkatli olmak”, “sır tutmak” ve “dert paylaşmak” ile ilişkilendirmişlerdir. Bulgular bu ilişkilendirmenin, kız yeğenlerin yorumlayıcı şemalarıyla örtüştüğünü işaret etmektedir. Erkek yeğenlerden farklı olarak kız yeğen örneklemindeki katılımcıların tamamı, dayılığı “şefkatli bir otorite” olarak tanımlamışlardır. Örnek katılımcı söylemleri şöyledir:

Y1 (24): Dayım benim için şefkati temsil ediyor. Amcam için aynı şeyi söyleyemem.

Y2 (27): Bence dayılar ailelerin koruyucu melekleri. Dayım mesela, çok şefkatlidir. Derdimi de ona anlatırım en önemli sırlarımı da. Ama bir kere babam gibi kızacağımı düşünmem. O kadar hassas davranır ki.

Gerek dayıların kendi rolleri üzerine düşünmeleri sırasında gerekse kız yeğenlerin onlara yönelik değerlendirmelerinde “şefkat” temasının öne çıkması, Richard Sennett’in (2012) “çift taraflı kazanç değiş tokuşu” olarak tanımladığı takas ilişkisini işaret etmektedir. Aile üyeleri, grup içerisindeki diğer bireylerin yararı için nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair bilgiyle donatılmışlar ve bu bilgiyi içselleştirilmişlerdir. Bu içselleştirilmiş bilgi, aile üyelerinin işbirlikçi bir yönelim geliştirmelerini sağlar ve aile içi rolleri sergileyerek ortak kazanç elde ederler. Bu bağlamda, baba figürüne kıyasla daha az baskıcı olan dayı, şefkatli otoritesiyle özellikle kız yeğenlerin çıkarları doğrultusunda işlev görür. Söz konusu çıkar ilişkisi karşılıklıdır; dayılar da bu şefkat temelli otorite aracılığıyla geniş aile içerisindeki nüfuz alanlarını pekiştirirler. Çoğu erkek hegemonik normu tam olarak benimsemez, ancak onun egemenliğinden faydalanır ve bu egemenliğe ortak olur (Wilton ve Schormans, 2025, s. 4).

Araştırmanın bulguları, dayıların otoriter kazanımlarının kadınlar eliyle bahşedildiğini göstermektedir. “Cinsiyet beklentileri, hegemonik sembolleri ve değerleri güçlendirir; bunlar zamanla bilinçaltına yerleşir ve kadınları ‘öteki’ olarak göstererek onların meşruiyetini zayıflatır” (Galea ve ark., 2020, s. 1226). Toplumsal sistemde kadınlar, örtük bir biçimde farklı veya öteki olarak konumlandırıldıkları için tortulaşmış güç ilişkilerini aşamadıkları zaman ikincil erkeklik otoritelerinden yararlanırlar. Böylelikle hükmedemedikleri alanlarda bir erkeği göreve çağırarak dolaylı yoldan söz sahibi olurlar. “Kadınlar, toplumsal gömülmüşlüklerinden dolayı, ev içi sorumlulukları için alternatif destek sistemlerinden yararlanma yeteneğine sahiptirler” (Kandiyoti, 2019, s. 86). Çalışmada katılımcıların meslek bilgileri ve okuryazarlık oranları göz önünde bulundurulduğunda ulaşılan sonuç şöyledir: Meslek sahibi dayı, ailesindeki okuryazar olmayan, meslek edinmemiş ve bu yönüyle kendi yararına hareket edebilecek dilden yoksun kadınların (kız kardeş), evlilik süreçlerindeki çatışmalarda yararlandıkları alternatif bir erkek otoritesini temsil eder. Araştırmada dayılar, bu otoritenin kurulmasında okuryazar olmayan veya meslekî güvenceye sahip olmayan kız kardeşlerinin önemli bir etken olduğunu işaret etmişlerdir. Bu anlamıyla dayılık rolü, sınırları kadınlar eliyle çizilen bir görev ve beklentidir. Yanı sıra bu beklenti, yalnızca kız kardeşin maddi durumu ve kendisini geçindirme kapasitesi ile ilişkili değil; anne figürünün aracılığıyla da oluşmaktadır. Dayı örneklemindeki bir katılımcı (36), aile içerisindeki kadınların yönlendiriciliğine dair şöyle demiştir: “Yeğenim doğunca annem beni kenara çekti ve artık dayı oldun dedi. Benden artık farklı beklentileri olduğunu o gün anladım.”

Benzer katılımcı söylemleri şöyledir:

D7 (29, Öğretmen): Erkek kardeş sayısı fazla olunca ve kız kardeş de bir tane olunca hâliyle ablam gözbebeğimiz oldu. Ablam ailenin tek kızıdır ve ev işleri konusunda üzerimizde çok emeği vardır. O yüzden ablama çok daha fazla kıymet veririm. Amca olduktan sonra farklıydı. Yeğenlerimin dayı demesi benim çok daha fazla hoşuma gitti. Çünkü dayı olmak, sahiplenmek, korumak, babaları yanlarında yokken babalık yapmak gibi anlamlar ve görevler yüklüyor bize. Ablam herhangi bir şey istemişse ve eşi yapmıyorsa lafını ikiletmem. Hemen yardımına koşarım.

D12 (31, İşsiz): Kendi dayım şehit olduğu için dayılık benim açımdan büyük anlam ifade ediyor. Dayım ben doğmadan hayatını kaybettiği için onu tanıyamadım ancak annemin en büyük travmalarından biri bu olay. Dayı olduğum zaman bu geçmişle yüzleştim. Benim iyi bir dayı olmam, annemin üzüntüsünü gideriyor. Ben de tabi bir dayı nasıl olur, bunu davranışlarımla çok güzel gösteriyorum. Ama bu en çok da ablamı mutlu etmek için. Çünkü yeğenim beş yaşında ve ailede sadece ben onunla bir yetişkin gibi konuşuyorum. Babası bile bunu yapmıyor. O da bana bir yetişkin gibi cevaplar veriyor. Ablam ve annem bunu gördükçe seviniyorlar hâliyle.

D4 (28, Öğretmen): Dayılık bence, ablalarımın ve ailemin her konuda destekçisi ve yeri geldiğinde sırdaşı olmayı ifade eder.

D5 (38, Akademisyen): Ailem için dayı olmamın önemli olduğunu biliyorum. “Artık dayı oldun” gibi cümleleri annemden sıkça duyduğumu hatırlıyorum.

D14 (36, Kıdemli Uzman): Yeğenim diyabet tip1 hastası. Ben de dayı olarak her yıl limonata yaparım. Yeğenimin şeker hastalığı artmasın diye ona Stevia bitkisinden limonata yapmıştım. Bunu bir tek dayıların yapacağını tüm aile bilir. Ne babaları ne de amcaları ona bu özel muameleyi yapmamışlardır. Tek sorun, ablam beni hep enişteme örnek gösterir. Kızına yapmadığını dayısı yapıyor der. Bu biraz gösteriş gibi oluyor ama ne yapabilirim ki eniştem de istese yapabilirdi.

Katılımcı söylemleri, dayılık konumunun aile içerisindeki kadınların ihtiyaçlarını karşılama kapasitesi ölçüsünde saygınlık, güç ve itibarla ödüllendirilen bir anlam dünyasında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, Kağıtçıbaşı’nın (1996) vurguladığı ‘psikolojik karşılıklı bağımlılık’ çerçevesinde değerlendirilebilir. Artan duygusal ve psikolojik ihtiyaçlar, yeğenlerin geleneksel ve katı otorite figürü olan babaya alternatif olarak, daha yumuşak ve şefkat temelli bir ilişki sunan dayının otoritesine yönelmelerine neden olmaktadır. Bu yönelim, dayının aile içi etki alanını pekiştirdiği gibi, yeğenlerin aileye olan bağımlılıklarını da yeniden üretmektedir. Nitekim dayı, yeğenleri üzerinde belirli düzeyde bir otoriteye sahiptir ve bu otorite, ihtiyaç temelli bir ilişkiden beslendiği ölçüde, yeğenlerin çıkarına olacak şekilde rıza üretmektedir.

Öte yandan, enişte örneklemindeki katılımcıların büyük bir kısmı, dayılık otoritesini daha çok ‘pasif’ ya da ‘mesafeli bir pozisyon’ olarak tanımlamış; özellikle dayıların ‘baba yarısı’ olarak konumlandırılmasından rahatsızlık duyduklarını belirtmiş ve bu durumu kendi otoriteleriyle çatışan bir unsur olarak değerlendirmişlerdir. Örnek katılımcı söylemleri şöyledir:

E2 (46, Yönetici): Çok iyi anlarız. Ama çocuklarımın dayısı da olsa benim aile içi ilişkilerime karışmasını istemem.

E4 (37, Serbest meslek): Ben de bir dayıyım. Ama çocuklarımın dayısı diyelim ki eşimle bir şeyler konuşuyorlar ve benden gizliyorlar, bu benim kabul edebileceğim bir şey değil. Eşim ondan para veya borç isteyemez mesela. Bence dayılığın bir sınırı olmalı. Ben hayatta değilsem tamam ama ben varken neden baba yarısı olsun ki?

Dayı figürünün aile içindeki konumu, kız kardeşlerin evlilik süreçleri ve enişterle kurulan ilişkilere bağlı olarak şekillenmektedir. Katılımcıların bir kısmı kendilerini destekleyici ama müdahale etmeyen bir erkek figürü olarak konumlandırırken bazıları enişterleriyle yaşadıkları gerilimlerden dolayı, kardeşlerine sundukları ilgi ve şefkati dolaylı yollarla, gizleyerek sürdürdüklerini belirtmiştir. Dolayısıyla dayılık rolü, yer yer aile içi çatışmalarla sergilenmekte yer yer ise eniştenin varlığına rağmen babalıkla tamamlayıcı bir otorite olarak performe edilmektedir.

Dayılık figürünün hem şefkati hem de sahiplenici otoriteyi temsil ediyor olması, Sara Ahmed’in “duygulanım politikalarını” ve Lauren Berlant’ın *Cruel Optimism* adlı eserindeki “yakınlık” temelli iktidar ilişkileri analizlerini belirgin kılmaktadır. Berlant (2011), Türkiye bağlamında dayılık figürünün hem erkeklik arzularını, hem de bu arzuların nasıl baskıcı pratiklere dönüşebildiğini anlamlandırmak için oldukça işlevsel bir kavramsal araç sunar. Çünkü dayı ile kurulan ilişkiler, denetleyici olması arzulan ve bu yönüyle otoriter; ama aynı zamanda “iyi hayat” denkleminin bir parçası olan ve şefkat zorunluluğu içeren çok yönlü ve psişik bir dinamiktir. Bireyler, kendilerini kuşatan ve belirli açılardan sınırlandıran bir iyimserlik ilişkisi kurdukları öznelerle, hem “iyi hayat” hem de “kötü hayat” deneyimini bir arada yaşayabilirler. İyi hayat, arzulan şeyin aslında bireyin gelişimine engel olduğu durumlarda ortaya çıkar (Berlant, 2011). Bu noktada şu soru belirir: Tarihte onlarca kötü duruma maruz kalırken kadın özneler, gündelik sıradan alışkanlıklara, siyasal ve toplumsal eşitlik gibi ulaşılması zor hayallere niçin tutunurlar? Berlant (2011), iyimserliğin boş bir vaat olduğunu ileri sürerek, “iyi hayat” inancının bir zorunluluk, bir kaldıraç olduğunu ileri sürmektedir. Kız kardeşin ve kız yeğenlerin dayıları ile kurdukları ilişki de benzer şekildedir. Bulgular göstermektedir ki bu ilişki türü, kadınlar eliyle kurulan bir erkeklik otoritesini barındırır. Dolayısıyla dayı ile ilişki kurmak, ihtiyaç temelli iyimser bir pratiktir ama bir o kadar da kısıtlayıcıdır. Dayı, bütün iyimserliğiyle ve ailesindeki kadınların yönlendirmeleriyle kız kardeşinin ve yeğenlerinin hayatına nüfuz eder. Yaşamın zorlayıcı yönlerini aşmaları için onlara karşı destekleyici bir tutum sergilerken bir taraftan da onlara kurallarını dayatır ve kısıtlayıcı davranır. Dolayısıyla, dayı ile kurulan duygusal ilişki, Sara Ahmed’in (2014) temel çıkarımlarıyla örtüşecek şekilde, “öteki” cinsiyete anlam ve değer bahşeden bir iktidar ilişkisidir.

3.2. Dayı-Yeğen İlişkilerinin Niteliği: “Ona bu iyiliği babası (eniştem) bile yapmaz...”

Araştırmada yeğenlerle kurulan ilişkilerin, kız kardeşle olan yakınlık düzeyine göre belirlendiği tespit edilmiştir. Dayı örneklemindeki katılımcıların tamamı, özellikle kız kardeşleriyle güçlü bağ kurduklarında yeğenleriyle de duygusal anlamda yoğun ilişkiler geliştirdiklerini aktarmışlardır. Dayı örneklemindeki bir katılımcı (36), “Ablamla çok yakınımdır. Hâlâ her hafta görüşürüz. Yeğenimle de doğduğu günden beri iç içeyiz. Okula başlamasında, özel törenlerde, okulda herhangi bir sorun yaşadığında hep yanında ben vardım” diyerek yeğenlerle kurduğu ilişkiyi adeta babanın sorumluluk alanıyla özdeşleştirerek değerlendirmiştir. Bazı katılımcılar, yeğenleriyle aralarındaki güçlü ilişkinin zaman içerisinde zayıflamaya başladığını, bunun abla ile kurulan ilişkinin zayıflamasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Bu bulgu, dayı-yeğen ilişkilerinin, hane içerisindeki kadınlarla olan yakınlık ilişkilerinden doğrudan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Örnek katılımcı söylemleri şöyledir:

D1 (33, Serbest meslek): Kız kardeşlerimin büyük abileri olmam, onlardan sonra evlenmem ve çocuk sahibi olmam, önce kız kardeşlerimle sonra da yeğenlerimle olan ilişkiyi güçlü tutmamı sağladı.

D7 (29, Öğretmen): Ablalarım çok kıymetli olduğu için tüm yeğenlerim benim için birbirinden kıymetli. Onlara şefkat sunduğumda sanki bütün aileyi bir arada tutuyorum gibi. Ablamı, annemi, babamı ve kız kardeşlerimi bir arada tutmanın yolu onların her ihtiyaçlarında yanlarında olmak bana göre.

D9 (32, İşsiz-Doktorası): Ablam ve kız kardeşimle aram çok iyi. Yeğenlerime karşı sonsuz sevgiyle birlikte onlara karşı kendimi sorumlu hissediyorum.

D10 (33, Serbest meslek): Birbirini özleyen ve kardeşlik ilişkileri güçlü olan bir aile yapımız olduğu dönemlerde yeğenlerimle ilişkim çok farklıydı. Ama işte durumlar değişti ve ablam ile aramız açıldı. Onların tabi hiçbir suçu yok ama yeğenlerimden uzaklaşmak zorunda kaldım.

Yukarıdaki söylem örnekleri, dayı-yeğen ilişkisinin ikili ilişki olmadığını ve gölge aktörlerin etkisi altında şekillendiğini göstermektedir. Bu durum, bir önceki başlık altında tartıştığımız bulgularla örtüşmekte ve dayılığın yine kadınlar üzerinden biçimlenen bir erkeklik otoritesi olduğunu göstermektedir.

Dayı-yeğen ilişkisinin bir başka boyutu, oyun ve arkadaşlıktır. Bazı katılımcılar, yeğenlerle kurdukları ilişkilerini “oyun oynama ihtiyacını karşılama” üzerinden tanımlamışlardır. Bu doğrultuda yeğenlerinin kendilerine daha çok arkadaş gibi davrandıklarını ifade etmişler ve dayılık ilişkisinde hiyerarşik olmayan bir iletişim modeli benimsediklerini belirtmişlerdir. Dayıya yüklenen anlamlar, erkeklığe geçiş törenine benzemektedir: “Çocukluğun bağımlılığından ve zayıflığından ayrılmayı ve yetişkin erkeklerin farklı dünyasında yeni bir ait olma duygusuna sahip olmayı içermesi gereken uygun erkeklığe geçiş törenleri varsa, erkekler erkekliklerine kolektif bir güven duyabilirler” (Lynne Segal, 1992, s. 169).

Yeğenler açısından ise farklı bir tablo söz konusudur. Yeğenler, dayılarını oyun arkadaşı olarak tanımlamamakta; daha çok iktisadi ilişkiler etrafında değerlendirmektedirler. Yeğen örneklemindeki katılımcılar, dayılarının evlenmeleriyle beraber değişim yaşadıklarını; artık eskisi gibi kendilerine harcama yapmadıklarını belirtmişlerdir. Bu noktada “dayının eşi”, yani “yenge”, dayıyı değiştiren ve kendi ailesine karşı kıskırtan bir kadın olarak değerlendirilmektedir.¹⁸ Bu tablo, dayılarla kurulan ilişkide mübadelenin, yani ekonomik takas ilişkisinin rolünü ortaya koymaktadır. Bulgular, dayılara yönelik bu

¹⁸ Türkiye’de yengelik makamıyla alakalı değerli bir çalışma için Tanıl Bora ve Mustafa Çiftci’nin 2017 yılında derleyerek yayıma hazırladıkları ve İletişim Yayınları tarafından yayımlanan *Yengeler Cumhuriyeti* adlı kitap incelenmeye değer.

beklentinin, dayılar açısından yük oluşturduğunu, ancak dayıların bu yükü taşıma noktasında şikâyetçi olmadıklarını göstermektedir:

D13 (44, Yönetici): Evlendikten sonra kız kardeşime yaptığım harcamaları gözden geçirmek zorunda kaldım. Çünkü artık zorlanmaya başladım. Ama yine de kız kardeşimle bağlarımı koparmış değilim. Elimden geldiği kadar ona hediyeler almaya, yeğenlerime para vermeye devam ediyorum.

3.3. Dayılık ve Duygular: “Baba gibi ama daha yumuşak...”

Araştırmaya katılan erkeklerin çoğu, dayılık rolünü yalnızca biyolojik bir akrabalık bağı olarak değil; şefkat, merhamet ve koruyuculuk gibi duygusal bileşenlerle örülü bir sorumluluk alanı olarak tanımlamaktadır. Dayılar için dayılık rolü, “güvenilir erkek figürü” olarak somutlaşmaktadır. Yeğenlerin yorumlayıcı şemalarıyla örtüşen bu temaya farklı bir tema daha eşlik etmektedir. Yeğen örneklem grubu, dayılığı “baba gibi ama daha yumuşak” olarak tanımlamışlardır. Bu tema, otoriter babalık modelinden farklı, duygusal açıdan daha esnek bir erkeklik anlayışına işaret etmektedir. Ancak bu şefkat odaklı dayılık her katılımcıda aynı şekilde görünür değildir; özellikle dayılık rolünü daha çok ekonomik katkı üzerinden tanımlayan katılımcıların söylemlerinde duygusal yakınlık, ikinci planda kalabilmektedir. Bu da dayılığın, sınıfsal konum, kültürel sermaye ve aile içindeki ihtiyaçlara göre farklı biçimlerde icra edilen çok katmanlı bir toplumsal rol olduğunu göstermektedir (Nagel ve ark., 2024).

Bazı erkekler, toplumca “daha erkek” ve “erkekçe” kabul edilen davranışlarla ön plana çıkar. Dayılar da aile içinde koruyucu, gerektiğinde babanın otoritesini devralan ve aynı zamanda duygusal destek sunan çok boyutlu bir erkek olarak değerlendirilir. Bu yönüyle dayılık rolüne dair beklentiler, hegemonik erkekliği pekiştirir ve farklı biçimlerde yeniden üretir. Örneğin “namus” kavramı, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin en yoğun biçimde üretildiği temalardan biri olarak, erkek katılımcıların söylemlerinde yer almıştır. Ancak çalışmanın bulguları ilgili kavramın, kuşaklar arası belirgin bir farklılıkla anlam kazandığını göstermektedir. Dayı örneklemindeki 2 yaşlı katılımcının (yaşları sırasıyla 44, 47), yeğenlerinin namuslarıyla ilgili söylemleri normatif ve korumacı bir dille yapılandırılırken, 2 genç katılımcının (28, 33) söylemleri daha bireyseldi ve esnek bir bakış açısını yansıtmıştır. Örnek katılımcı söylemleri şöyledir:

D13 (44, Yönetici): Eskiden bir ailenin şerefi, kızının namusuyla ölçülürdü. Dayı dediğin, kız yeğenine gölge etmeyecek ama gözünü de üstünden ayırmayacak. Bizim zamanımızda bir bakışı bile yanlış anlatsalar, hemen müdahale ederdik. Namus, öyle basit bir şey değildir; bir sülalenin yüzüdür.

D4 (28, Öğretmen): Açıkçası ben artık namus konusunun sadece kadın üzerinden konuşulmasına karşıyım. Herkesin kendi hayatı, kendi sınırları var. Dayı olmak demek, baskı kurmak değil, yanında durmak demek. Kız kardeşimin çocuğuna güvenmeyi tercih ederim; elbette değerleri olsun isterim ama devamlı kötü yola mı düşecek, nereye gidiyor diye de başında bekleyen bir gulyabani olmak istemem.

Yanı sıra dayılık, yalnızca kadınlarla değil, enişte ve baba ile kurulan rekabetçi ve hiyerarşik ilişkilerle de şekillenir. Bu durum, dayıların yeğenlerine daha fazla maddi harcama yapmasına ve iktidarını bakım verme pratikleri etrafında kurmasına yol açabilir. “Kız kardeşinize veya yeğenlerinize harcama yapar mısınız?” sorusuna verilen yanıtlarda açığa çıkan bu söylem örüntüsünü yansıtan iki örnek şöyledir:

D13 (44, Yönetici): Yeğenlerime harçlık vermeye çalışırım. Ablama da para veririm. Ablam benden borç para istediğini enişteme söylemez aslında. Ama ben açıkça söylemekten yanayım çünkü o da sorumluluğunu bilsin.

D7 (29, Öğretmen): Eniştem eğer ablama veya yeğenlerime para verdiğimi görürse buna çok sinirlenir. Ama ben bunu yapıyorum. Çünkü ben de vermeyeceksem başka kim bunu yapacak ki? Ben bunu yaptıkça enişteme açıkça meydan okumuyorum ama şu mesajı veriyorum: Ben kız kardeşimin her zaman yanındayım diyorum ona.

Gutmann'ın (1997) belirttiği gibi, erkeklik çoğunlukla kadınlıkla karşıtlık içinde tanımlansa da, esas olarak diğer erkeklerle kurulan güç ilişkileri aracılığıyla pekişir. Bu bağlamda dayılık, kültürel ve durumsal koşullara göre esneyen, çelişkili ve değişken bir erkeklik pratiğidir. Dayı, kimi zaman şefkatli ve destekleyici bir figür olurken aynı zamanda denetleyici ve baskıcı bir erkeklik biçimini temsil edebilir. Bu çok yönlü durum, erkekliğin sabit bir yapı değil, toplumsal ilişkiler içinde değişen ve toplumsal durum altında şekillenen dinamik yönlerini açığa çıkarır.

Katılımcı profillerine ilişkin veriler, dayılık temelli erkeklik deneyiminin sosyo-demografik değişkenlerle nasıl kesiştiğine dair önemli bulgular sunmuştur. Katılımcıların çoğu orta sınıf geçmişe sahiptir ve mesleki pozisyonları arasında okul müdürlüğü, akademi, öğretmenlik, serbest meslek ve kıdemli uzmanlık yer almaktadır. Dayı örneklemini içerisinde eğitim düzeyi, mesleki geçmiş ve sınıfsal konum açısından çeşitlilik görülse de, bu faktörlerin araştırma bulguları üzerinde belirgin farklılıklar oluşturmadığı anlaşılmıştır. Buna karşın yaş, özellikle ekonomik katkı ve maddi destekle ilişkili olarak, anlamlı bir değişken olarak öne çıkmaktadır. Görece daha güçlü mali imkânlarla sahip orta yaşlı katılımcılar, bu tür katkıları "ahlaki bir sorumluluk" ya da "ailevi bir görev" olarak değerlendirme eğilimindedir. Buna karşılık, daha genç dayılar, kız kardeşlerinin maddi bağımsızlıklarına vurgu yaparken diğer taraftan kriz anlarında destek sunmaya hazır olduklarını da ifade etmişlerdir.

Katılımcıların ifadeleri, dayılığın yalnızca duygusal bir sorumluluk değil, aynı zamanda belirli bir maddi yükümlülükle de iç içe geçtiğini göstermektedir. Bu yönüyle dayılık, karşılıklı kazanca rağmen (Sennett, 2012) ekonomik sermaye açısından dayıları yük altında bırakan bir pratiktir. Dayı örneklemindeki 17 katılımcı, ablalarına ve yeğenlerine harcama yapma noktasında kendilerini sorumlu hissettiklerini söylemişler ve kendi eşlerine ve kendi çocuklarına rağmen abla ve yeğenlerini maddi açıdan gözetmek zorunda hissettiklerini belirtmişlerdir. Okuryazarlık oranı gelişmiş ailelerde bu durumun farklılaştığı anlaşılmıştır. Bu ailelerde kız kardeş ve yeğenler ekonomik bağımsızlıklarını kazandıkları için dayıya yüklenen maddi beklentilerin zayıfladığı anlaşılmıştır.

Özellikle orta yaşlı ve ekonomik olarak görece güçlü katılımcılar, kız kardeşleri ve yeğenleri için harcama yapmayı "görev" ya da "vicdani sorumluluk" olarak görmektedirler. Daha genç dayılar ise kız kardeşlerinin meslek sahibi olduğunu ve maddi beklentilerinin daha az olduğunu belirtmiş, ancak kriz durumunda destek olmaktan çekinmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, dayılık pozisyonunun maddi destekle ilişkilendirilen yardımcı erkek rolü olarak kodlandığını göstermektedir. Öte yandan bazı katılımcılar, üzerlerindeki maddi beklentileri eleştirel bir şekilde değerlendirmiş ve bunun zaman zaman "istismar" boyutuna vardığını dile getirmiştir. Böylece dayılığın maddi olanaklarla aile talepleri arasındaki müzakereyle şekillenen sosyal bir rol olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yönleriyle dayılık, hem aile içerisindeki duygusal boşlukları dolduran, hem de gerektiğinde lojistik ve yönetsel işlevleri üstlenen çok yönlü bir pozisyon olarak inşa edilmektedir.

SONUÇ

Türk toplum yapısında dayılık rolünün dinamiklerine odaklanan bu araştırma, dayı figürünün erkeklik pratikleri ve aile içi ilişkilerle olan etkileşimini derinlemesine irdeleyerek dayılığın toplumsal temsiline ilişkin kapsamlı bir anlayış geliştirmeyi hedeflemiştir. Araştırmanın bulguları, dayılık rolünün yalnızca biyolojik bir akrabalık bağı temsil etmediğini, aynı zamanda sosyal ve kültürel olarak inşa edilen bir erkeklik performansı olduğunu göstermektedir. Bulgular, dayılığın duygulanım temelli bir emek ve performans olduğunu göstermekte ve bu emeğin toplumsal beklentiler üzerinden kurulduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, dayılığın hem şefkat hem de eril otoriteyi aynı anda taşıyan; hem duygusal yakınlığı hem de dikte edici denetim mekanizmasını zemin alan bir erkeklik performansı olarak işlev gördüğünü ileri sürmektedir. Dayı figürü, sosyal temilde aile içerisindeki kadınların ve çocukların ihtiyaçlarını karşılayan, onların duygusal beklentilerine kulak veren bir bakım veren olarak yer almaktadır. Ancak bununla birlikte ailedeki kadınlara yönelik denetleyici bir aktör ve yönlendirici bir erkek otoritesidir.

Araştırma bulguları, dayılık otoritesinin aile içerisindeki kadın aktörler tarafından harekete geçirildiğini ve erkeklerin dayılık rolünü benimsemelerinde kadınların teşviklerinin önemli bir yönlendirici olduğunu göstermektedir. Kız kardeşlerin evlilik süreçleri, dayılık rolünü bir tür “şefkatli otorite” alanına taşıırken dayılık, yeğenlerle kurulan ilişkilerde baba figüründen daha yumuşak ama yine de etkili bir otorite inşa edilmektedir. Araştırmanın bulguları dayı figürünün, babaya alternatif bir erkeklik otoritesi ve bir yumuşak güç (*soft power*) olarak toplumsal ilişkilerde yer bulduğunu göstermektedir. Bu yapı, özellikle kadınların ataerkil sistem içerisinde dolaylı yollardan kurdukları ve kazanç sağlayan destek ilişkileriyle ve bakım verme pratikleriyle pekişmektedir. Duygulanımsal bağlar ve toplumsal değerlerle örülmüş bir rol olarak dayılık, dayı örneklemindeki katılımcılar açısından “yüksek mertebe” olarak tanımlanmakta; yeğen örneklemindeki katılımcılar tarafından ise “baba yarısı”, “güvenilir adam” ya da “akıl veren erkek” olarak anlamlandırılmaktadır. Bu tanımlayıcı perspektif, dayılığın hegemonik erkekliğe alternatif bir figür olarak değil; onunla iç içe geçmiş, bazen onu tamamlayan, bazen ise yeniden üreten bir form olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Nitekim enişte örnekleminde ortaya çıkan çatışma örüntüsü, dayılığın aile içi iktidar ilişkileri açısından yalnızca kadınlarla değil, diğer erkek figürleriyle de örtük bir biçimde müzakere edilerek kurulan bir pozisyon olduğunu ortaya koymaktadır. Dayılık, erkekliğin aile içindeki sorunlarına yanıt olmanın ötesinde, hem kadınlar hem de kadınların etraflarındaki erkekler (enişte) üzerinde egemenlik kurarak onların özne alanlarını da yapılandıran bir sosyal mekanizma olarak işlev görür. Dayılar, doğrudan babanın yerini almak zorunda kalmadan, aile içindeki ilişkisel ve informel otorite alanlarında kadınların hareket alanını şekillendirir ve sınırlayan bir rol üstlenirler. Bu süreç, sadece aile bağlarının güçlenmesine değil, aynı zamanda yumuşak güç üreterek cinsiyetler arası hiyerarşinin yeniden üretimine de hizmet eder. Böylece dayılık, erkekliğin esnek bir biçimi gibi görünse de, kadınların toplum içerisindeki konumlarını ve özneleşme süreçlerini doğrudan etkileyen önemli bir güç alanı olarak ortaya çıkar.

Bulgular ayrıca, dayı-yeğen ilişkilerinin doğrudan kız kardeşle kurulan ilişki düzeyine bağlı olduğunu ve bu ilişkilerin ekonomik, duygusal ve ahlaki sorumluluklarla örüldüğünü göstermiştir. Özellikle orta yaşlı ve ekonomik olarak güçlü dayılar, bu rolü vicdani bir sorumluluk olarak görmektedir. Genç kuşak dayılarda ise ekonomik beklentilere dair daha mesafeli bir tutum gözlemlenmiştir. Bu farklılık, dayılık pozisyonunun sınıfsal, kültürel ve kuşaklara göre esnek bir toplumsal rol olduğunu düşündürmektedir. Yanı sıra genç kuşak dayıların “namus” temasına yaklaşımlarında, çok daha esnek bir tutum benimsendiği görülmüş; 19-35 yaş aralığındaki dayıların tamamının yeğenleri hakkında “namus” temasıyla ilgili konuşmaktan çekindikleri anlaşılmıştır. Ancak yalnızca bu bulguya eğilen geniş çaplı araştırmaların yürütülmesine ve dayılık rolü ile “namus” teması arasındaki ilişkinin kuşaklararası değişim özelinde tartışılmasına ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye’de erkeklik pratikleri ve akrabalık ilişkilerinin kesişiminde ilk bakışta görünür olmayan dayılığın, babanın alternatif otoritesi olarak gündelik yaşam pratiklerinde nasıl yeniden üretildiğine dair önemli bulgular sumaktadır. Araştırmanın sonuçları, dayılık rolünün hem toplumsal hem de bireysel düzlemde çok boyutlu bir otoriteye tekabül ettiğini göstermekte; bu rolün sergilenmesinde aile içi ilişkilerin ve özellikle kadınların yönlendirici tutumlarının önemini işaret etmektedir. Araştırma, dayılık ve aile içi iktidar ilişkilerinin farklı sosyo-kültürel bağlamlarda daha detaylı incelenmesini; erkeklik çalışmalarında ortaya konulan modellerde dayılığın da yer bulması için alan açılmasını önermektedir. Yanı sıra dayılara yönelik toplumsal beklentilerin onların harcama pratiklerine nasıl yansıdığına ve bu durumun aile içerisindeki para akışını informal biçimde nasıl yönlendirdiğine dair müstakil çalışmalar yürütülebilir. Türkiye’de toplumsal cinsiyet literatüründe kadın araştırmalarına ağırlık verilirken erkeklik araştırmalarına yönelik ilgi zayıftır. Oysa bu tür çalışmalar, erkeklik rollerine ilişkin normların erkekler üzerindeki etkilerini daha iyi anlamaya katkı sağlayacak ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmeye yönelik politikaların geliştirilmesine zemin oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. (2014). *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bardakçı, Ş., Oğlak, S. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Türkiye. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 71–90.
- Berlant, L. (2011). *Cruel Optimism*. Durham: Duke University Press.
- Bjarnegård, E. (2013). *Gender, Informal Institutions and Political Recruitment: Explaining Male Dominance in Parliamentary Representation*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Bora, T., Çiftçi, M. (2017). *Yengeler Cumhuriyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, H., Fişek, G. O., Ziya, H. E. (2018). *Erkekliğin Türkiye Halleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm [La domination masculine]* (B. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bradley, R. M. (2008). *Masculinity and Self-perception of Men Identified as Informal Leaders*. (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) University of the Incarnate Word, San Antonio.
- Bridges, T., Pascoe, C. J. (2014). Hybrid Masculinities: New Directions in the Sociology of Men and Masculinities. *Sociology Compass*, 8(3), 246–258.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Los Angeles: University of California Press.
- Connell, R. W., Messerschmidt, J. (2005). Rethinking Hegemonic Masculinities. *Gender&Society*, (19)6, 829-859.
- Cornwall, A., & Lindisfarne, N. (Ed.). (1994). *Dislocating Masculinities: Comparative Ethnographies*. Londra: Routledge.
- Cornwall, A., Karioris, F. G., Lindisfarne, N. (Ed.). (2016). *Masculinities Under Neoliberalism*. Londra: Zed Books.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. New York: Sage Publications.
- Demetriou, D. Z. (2001). Connell’s Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique. *Theory and Society*, 30(3), 337–361.
- Dixon, T. (2003). *From Passions to Emotions: The Creation of a Secular Psychological Category*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Durkheim, É. (1982). *The Rules of Sociological Method and Selected Texts on Aociology and Its Method* (S. Lukes, Ed.; W. D. Halls, Çev.). Londra: The Macmillan Press.

- Galea, N., Powell, A., Loosemore, M., Chappell, L. (2020). The Gendered Dimensions of Informal Institutions in the Australian Construction Industry. *Gender, Work & Organization*, 27(6), 1214-1231.
- Gutmann, M. C. (1997). Trafficking in Men: The Anthropology of Masculinity. *Annual Review of Anthropology*, 26, 385-409.
- Hearn, J. (1987). *The Gender of Oppression: Men, Masculinity, and the Critique of Marxism*. Sussex: Wheatsheaf Books.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *Family and Human Development Across Cultures: A View From the Other Side*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kandiyoti, D. (2019). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Krishnamurti, Sailaja. (2014). Uncles of the Nation: Avuncular Masculinity in Partition-Era Politics. *South Asian History and Culture*, 5(4), 421-437.
- Lévi-Strauss, C. (1966). *The Savage Mind* (English Translation from the Original French Version: *La Pensée Sauvage*, 1962). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Lutz, C. (1986). Emotion, Thought, and Estrangement: Emotion as a Cultural Category. *Cultural Anthropology*, 1(3), 287-309.
- Mauss, M. (2001). *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies* (W. D. Halls, Çev.). Londra: Routledge.
- Mead, G. H. (1967). *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist* (C. W. Morris, Ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Messerschmidt, J. W. (2018). *Hegemonic Masculinity: Formulation, Reformulation, and Amplification*. Maryland: Rowman & Littlefield.
- Minibaş-Poussard, J., Bastounis, M. (2008). "Kimlik ve Sosyal Temsiller: İçimizdeki Eziklik." İçinde *Sen benim kim olduğumu biliyor musun? Toplumsal yaşamda kimlik izdüşümleri* (H. Tanrıöver Ed.), İstanbul: Hil Yayınları, 179-204.
- Moscovici, S. (2001). *Social Representations: Explorations in Social Psychology* (G. Duveen, Ed.). New York: New York University Press.
- Nagel, R. U., Baekgaard, K., Allen, J., Srimulyani, E., Samsidar. (2024). *Masculinities and Patriarchy: Exploring Trends in Men's and Women's Beliefs about Masculinities and Patriarchy in Aceh, Indonesia*. Washington: Georgetown Institute for Women, Peace and Security (GIWPS).
- Nye, Jr., Joseph S. (2005). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: PublicAffairs Books.

- Öner, H. (2012). Servant Leadership And Paternalistic Leadership Styles in the Turkish Business Context: A Comparative Empirical Study. *Leadership & Organization Development Journal*, 33(3), 300–316.
- Özbay, C. (2013). Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak. *Doğu Batı*, 63, 185–204.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. New York: Sage.
- Rubin, G. (1975). “The Traffic in Women: Notes on the ‘Political Economy’ of sex.” In R. R. Reiter (Ed.), *Toward an anthropology of women*, New York: Monthly Review Press, 157–210
- Sancar, S. (2020). *Erkeklik: İmkânsız İktidar, Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2022). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Segal, L. (1992). *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2012). *Together*. New Jersey: Yale University Press.
- Wilcox, W. B. (2004). *Soft Patriarchs, New Men: How Christianity Shapes Fathers and Husbands*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wilton, R., Schormans, A. (2025). “Asking for Help Was Really Helpful, But Definitely Hard to Say”: A Comparative Analysis of the Intersection of Disability and Masculinity. *Men and Masculinities*, 0(0), 1–24.